

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bakalářská práce

Kristýna Chrastinová

**SOCIÁLNÍ POLITIKA STÁTU VE VZTAHU K RODINĚ
SE ZAMĚŘENÍM NA DÁVKY STÁTNÍ SOCIÁLNÍ
PODPORY**

Olomouc 2014

vedoucí práce: Mgr. Tomáš Kadlec

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci na téma Sociální politika ve vztahu k rodině se zaměřením na dávky státní sociální podpory vypracovala samostatně pod vedením Mgr. Tomáše Kadlece a použila jsem výhradně prameny a literaturu uvedenou v seznamu literatury v souladu s právními předpisy a vnitřními předpisy Univerzity Palackého.

V Rakově dne 16. dubna 2014

.....

Kristýna Chrastinová

Tímto bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce, Mgr. Tomáši Kadlecovi, za jeho odbornou pomoc, podporu a přístup, které mi poskytl při zpracování bakalářské práce a také PhDr. Heleně Skarupské, Ph.D., za její cenné rady a poskytnuté informace potřebné ke zpracování mé práce. Poté bych ráda poděkovala své rodině za veškerou podporu po dobu studií.

Obsah

Úvod	5
1 Sociální politika	7
1. 1 Obory sociální politiky	9
1. 2 Rodinná politika	10
2 Vývojové etapy rodinné politiky	12
2. 1 Rodinná politika v 18. století do konce 1. světové války	13
2. 2 Rodinná politika po 2. světové válce	15
2. 3 Situace po roce 1989	16
3 Principy rodinné politiky	18
3. 1 Subjekty a objekty rodinné politiky	18
3. 2 Mateřská, otcovská a rodičovská dovolená	20
3. 3 Opatření na podporu rodin	22
3. 4 Nástroje rodinné politiky	23
3. 4. 1 Sociální pojištění	24
3. 4. 2 Státní sociální podpora	25
3. 4. 3 Sociální pomoc	26
3. 5 Nepřímé formy podpory rodin	27
4 Rodina a její vývoj	30
4. 1 Trendy ve změnách rodinného chování	31
5 Analýza systému státní sociální podpory	34
5. 1 Stručná analýza sociálního zabezpečení	34
5. 2 Analýza systému státní sociální podpory	39
5. 3 Zrušené dávky vyplácené ze SSP	49
Závěr	55
Použité zkratky	56
Seznam literatury a zdrojů	57
ANOTACE	62

Úvod

Téma své bakalářské práce jsem si vybrala proto, že sociální politika má vliv na všechny občany bez ohledu na jejich barvu, rasu, příslušnost, pohlaví, náboženství či věk. Jejím prvořadým úkolem je zlepšování životních podmínek občanů v rámci možností, které jí umožní ekonomika a politika dané země.

Ve své práci se zabývám sociální politikou směřující k podpoře rodiny. Velkým problémem v současné době je soulad pracovního a rodinného života. A to nemluvě o sladění těchto sfér, když ženy nastoupí do práce po mateřské a rodičovské dovolené. V naší společnosti neustále přetrvává obraz ženy jako pečovatelky, na jejichž bedrech se nese chod domácnosti, udržení rodiny a péče o manžela a jejich děti. Muž stojí v roli živitele a zabezpečuje rodinu po finanční stránce. V současné době jsou zde rodiny z velké části dvoupříjmové, proto je-li rodina závislá i na příjmu matky, je často nucena k odchodu do zaměstnání, aniž by si řádně rozmyslela, na jak dlouho chce využít institut rodičovské dovolené. Z tohoto důvodu by měly ženy mít možnost volby. Chce-li žena – matka zůstat doma a starat se v době rodičovské dovolené o rodinu, neměla by být nucena do opačné role. Rozhodne-li se matka jít do práce, tak by ji český systém neměl bránit v její iniciativě. Zábrany spatřuji zejména v nedostatku volných míst ve školkách nebo diskriminací žen zaměstnavatelem, že se staly matkami.

Od ledna 2011 vstoupila v platnost opatření zabraňující dalšímu zadlužování státu. Resort Ministerstva práce a sociálních věcí také zaregistroval řadu změn, které se dotýkají zejména zakládajících rodin. V posledních letech zakládají rodiny tzv. Husákovy děti, proto by stát měl podpořit tyto rodiny a nešetřit na nich.

Cílem mé práce je popsat systém dávek státní sociální podpory v rámci nástrojů rodinné politiky. Provedu analýzu vývoje a proměn jednotlivých dávek od jejich vzniku po současnost.

Tomuto cíli jsem přizpůsobila i strukturu mé práce, ve které jsou uvedeny teoretické poznatky z oblasti sociální politiky, které se vztahují na oblast rodiny. V úvodní části jsem definovala sociální politiku jako takovou a zmínila jsem se o tom, že každý autor přemýšlí a chápe sociální politiku jinak. Sociální politiku tvoří rozsáhlá oblast problémů, kterými se zabývá, a proto jsem shrnula také její obory. Následující kapitola se věnuje rodinné politice a jejímu vývoji. Třetí kapitola uvádí principy rodinné politiky, její subjekty a objekty. Definuje

mateřskou, otcovskou a rodičovskou dovolenou. Další část se zabývá opatřeními na podporu rodin a jednotlivými nástroji rodinné politiky. Čtvrtá část je věnována rodině a změn, které ovlivnily rodinné chování. Pátá část analyzuje jednotlivé dávky, které byly vypláceny a které jsou vypláceny ze systému státní sociální podpory.

1 Sociální politika

V mé práci se budu zabývat otázkami sociální politiky vztahující se na rodinnou politiku, proto je žádoucí zmínit se, co sociální politika je. Při formulaci této definice najdeme řadu vymezení. Snaží-li se člověk ihned reagovat na pojem sociální politika, jeho okamžitou odpovědí je to, že se jedná o rozhodování týkající se člověka a společnosti. Tento pojem se ujal v naší zemi na přelomu 19. a 20. století (Kolibová, 2007).

Slovo „politika“ je řeckého původu. Kolibová (2007) ho označuje za obecně specifickou společenskou činnost projevující se jako soubor opatření, jehož znaky jsou cílová zaměřenost, systematickosti a institucionální zakotvenost.

Slovo „sociální“ je latinského původu a je možné jej chápat z více úhlů pohledu. Krebs (2010) o něm uvažuje ve smyslu společenském, dále jako o činnosti směřující ke zlepšování životní situace občanů, a v neposlední řadě jako řešení nepříjemných životních situací.

Pojem sociální politika není jednotný a každý autor o něm hovoří a přemýšlí jinak. Mezi prvotní vymezení můžeme zařadit definici profesora Karla Engliše (1921, s. 80), jenž popisuje sociální politiku jako: *„praktické snažení, aby společenský celek byl vypěstěn a přetvořen co nejideálněji. Hybným perem sociální politiky není milosrdenství, nýbrž spravedlnost a společenská účelnost“*. Knausová (2011) pojímá sociální politiku jako sociálněpolitické kroky, které působí na život všech občanů. Dále uvádí, že jde o společenskou činnost, faktický úkon subjektů, kterými je ovlivňována sociální realita státu. Jiný pohled má na sociální politiku Matoušek (2003), který na ni nahlíží jako na trvalou činnost společenských subjektů s cílem o změnu, zachování a provoz vlastního nebo jiného státního, samosprávného nebo nestátního společenského systému. Pro svou nejednoznačnost rozeznáváme dvě pojetí k pochopení sociální politiky.

Širší pojetí sociální politiky charakterizuje Krebs (2007) jako činnost státu, a dalších subjektů ovlivňující sociální sféru společnosti. S tímto je spojena veškerá aktivita, která se váže k životním podmínkám lidí. Užší pojetí reaguje na sociální rizika, na jejich důsledky, tím je myšleno stáří, nemoc, invalidita, a snaží se snižovat negativní důsledky ekonomiky, jako je nezaměstnanost a chudoba. Tato opatření se týkají oblasti zaměstnanosti a sociálního zabezpečení.

Sociální politika může být také chápána podle toho, jaký přístup využívá při řešení problému. Kolibová (2007) ji dělí na aktivní a pasivní sociální politiku. Aktivní sociální politika usiluje o prevenci, mění a upravuje sociální systém. Snaží se ovlivnit příčiny sociálních problémů. Pasivní sociální politika řeší vzniklé sociální problémy a zmírňuje jejich následky.

Sociální problém se týká nejen jednotlivce, ale i významného počtu lidí dané společnosti. Nelze jej vyřešit snadno a rychle, někdy se s ním potýkáme stále. Jedná se o problém nezaměstnanosti, chudobu, bezdomovectví, a mnoho dalších. Chudoba vylučuje osoby pro nedostatek prostředků z účasti na životě, který je běžný ve státě, kde žijí. Mezi občany nejvíce ohrožené chudobou jsou řazeny: vícečetné a neúplné rodiny, handicapované osoby, nezaměstnané osoby, osoby společensky nepřizpůsobivé a jiné (Brdek, Jírová, 1998).

Prostřednictvím statistik Eurostatu můžeme vymezit tři oblasti, které zasáhla finanční a hospodářská krize. Těmito oblastmi jsou míra zaměstnanosti, změny v počtu obyvatel a procento obyvatel ohrožených chudobou. V letech 2008 až 2011 poklesla míra zaměstnanosti u lidí mezi 20 a 54 roky, kdy nejmenší propad v zaměstnanosti zasáhl region Severozápad (-0,5%) a největší propad postihl region Střední Moravy (-2,6%). S finanční a hospodářskou krizí souvisí také přesun obyvatelstva, kdy největší přírůstek zaznamenal Středočeský kraj, poté Praha. Na opačné straně stojí Moravskoslezský kraj, kde došlo k úbytku obyvatel. Počet lidí ohrožených chudobou v České republice v rámci Evropské unie je nejmenší (Euroactiv, 2013).

Snižování nezaměstnanosti je jedním z prioritních cílů každé země. K boji proti tomuto problému využívají různých nástrojů, mezi které lze zahrnout: zvyšování kvalifikace, informovanost nezaměstnaných osob o situaci na trhu práce, podpora firem vytvářející pracovní místa pro nezaměstnané, preventivní programy zvyšující kvalitu výuky a výcviku mládeže, rekvalifikace, možnost předčasných důchodů a jiné (Mareš, 2002). Z těchto důvodů se sociální politika zabývá politikou zaměstnanosti a bydlení, rodinnou a vzdělávací politikou, dále se vztahuje na oblast sociálního zabezpečení, sociální péči, genderové nerovnosti. Do její kompetence spadá i péče o zdraví, péče o tělesně a duševně postižené občany a práce s etnickými minoritami. Při absenci sociální politiky se vyskytují ve společnosti problémy, mezi které řadíme kriminalitu, alkoholismus, prostituci či jiné sociálně patologické jevy (Potůček, 1999).

Sociální politika se realizuje pomocí nástrojů, jejichž spektrum je široké a rozmanité. Základní podmínkou užitečnosti těchto nástrojů tkví v tom, že musí respektovat základní principy sociální politiky. Obecný rámec, z něhož sociální politika vychází, nalezneme:

- V zákoně č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů;
- V zákoně č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod;
- V zákoně 4. 589/1992 Sb., o pojistné na sociálním zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti;
- V zákoně č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů;
- V zákoně č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů;
- V zákoně č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů;
- V zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů;
- V zákoně č. 110/2006 Sb., o životním existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů;
- V zákoně č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů;
- V zákoně č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů;
- V zákoně č. 262/2006 Sb., v zákoníku práce, ve znění pozdějších předpisů;
- V zákoně č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, jehož součástí je rodinné právo; aj.

Ať chceme či nechceme, sociální politika se dotýká každého z nás buď přímo (jako příjemce sociálních dávek) nebo nepřímo (daňová opatření, služby pro rodiny).

1.1 Obory sociální politiky

Sociální politika zahrnuje v sobě široké spektrum oborů, kterými se zabývá, proto se omezíme na výklad politiky veřejných subjektů, nikoli nestátních subjektů. Sociální politika zahrnuje obligatorní povinnosti, které jí vyplývají z ratifikovaných mezinárodních smluv a ze zákona. Všechny obory se navzájem liší subjekty (poskytovateli), objekty (cílové skupiny) a předměty, ale také mezinárodním a českým právním rámcem, nástroji (soustava sociální ochrany) a způsobem financování. Skutečností je i to, že obory jsou navzájem provázány, že změna u jednoho oboru vyvolá důsledky a změnu v dalších oborech (Tomeš, 2011).

Jednotlivé obory lze zaměřit podle úsilí (Tomeš, 2011):

- O zdraví – obsahuje sociální souvislosti ochrany veřejného zdraví a individuální zdravotní péči;
- O vzdělání – zahrnuje sociální aspekty vzdělávání, přípravu na povolání, dostupnost vzdělání v regionech, kvalitní vzdělání a finančně dostupné vzdělání;
- O výdělečnou práci – zahrnující zdroje obživy, mezi které řadíme zaměstnanost, podporu v nezaměstnanosti, důstojné pracovní podmínky;
- O sociální ochranu a proti nouzi – zahrnuje finanční podporu v nemoci, podporu a péči v invaliditě, podporu rodinám, ochranu dětem, podporu ve stáří a pozůstalým;
- Proti zanedbanosti – zahrnuje úsilí proti sociálním důsledkům závislosti, bydlení, sociální péči, penitenciární a postpenitenciární péči.

Práva národnostních a etnických menšin se začala objevovat až po druhé světové válce. Proto do šesté oblasti zahrnujeme sociální práva, která jsou zaručena mezinárodními úmluvami. Státy vyžadují nové úsilí o podmínky integrace cizinců do majoritní společnosti, respekt ke kulturním a náboženským odlišnostem (Tomeš, 2011).

1.2 Rodinná politika

Rodinná politika je součástí sociální politiky a každá z těchto politik má svůj historický vývoj, formu, neformální instituce a utváří se současnou ekonomickou a politickou situací. Je očividné, že sociální a rodinná politika nejsou a ani nemohou být stejně pojímány. Rodinná politika se aktivizuje v oblasti podpory rodiny, naopak sociální politika se zajímá o sociální témata.

Z obecného pojmu jde o souhrn všech rodinných politik, které jsou realizovány různými institucemi, které mají povahu veřejnoprávní nebo soukromoprávní. Veřejnoprávní rodinná politika vytváří základní rámec, od kterého se odvíjí další pojetí rodinné politiky a zajišťuje ji vláda a samosprávné korporace. Jde o pomoc a podporu státu rodinám a soustředí se v současnosti na: podporu a pomoc zakládající rodině, jež odpovídá za péči a výchovu nezletilých dětí; ochrany ženy – rodičky a matky v zaměstnání; opatření při neplní funkcí rodiny. Soukromoprávní rodinnou politiku zajišťují církve, politické strany, občanská sdružení, neziskové organizace, nadace a fondy (Tomeš, 2011).

Tomeš (2011) chápe rodinnou politiku jako úpravu vztahů mezi rodiči, rodiči a dětmi, intervenci vztahů rodičů, nezletilých dětí a sourozenců a jejich sezdaných (manželů) či nesezdaných partnerů. Sociologický slovník (Linhart, 1996, s. 792) vymezuje rodinnou politiku jako: „*Politika rodinná – taková sociální politika, která definuje svého adresáta jako rodinu.*“ Pojmy rodinné a sociální politiky se momentálně spojují v kontextu nízké úrovně porodnosti a stárnutím populace, které je zapříčiněno proměnami věkového složení obyvatel. Věkovou strukturu každé společnosti ovlivňují komponenty, kterými jsou porodnost, úmrtnost a migrace. Důvodem stárnoucí populace je ovlivňováno tím, kolik ženy porodí dětí. Ladislav Rabušič (1995, s. 16) říká, že se jedná o „*výslednici složitého působení vzájemně podmíněných faktorů ekonomického, sociálního a psychologického charakteru, tedy komplexu kulturních faktorů*“.

Mezi prioritami současné rodinné politiky je podpora plurality rodinných modelů, potřeba přihlížet ke speciálním potřebám v různých fázích rodinných cyklů a v neposlední řadě otázka sloučení rodinného a pracovního života, kdy zaměstnání a rodičovská role se dostávají do rozporu (Holub, 2010).

Specifickými cíli rodinné politiky jsou:

- Navrhovat rodinnou politiku tak, aby rodiče mohli mít děti a to tolik, kolik si přejí a ve kterékoli době.
- Snižovat rozdíly rodin, zejména dětí žijící v ekonomicky a sociálně oslabených či neúplných rodinách, aby měly stejné šance na vzdělání, uplatnily se na trhu práce stejně jako děti vyrůstající v ekonomicky a sociálně silných rodinách.
- Vytvářet členům rodiny podmínky pro skloubení pracovní sféry s péčí o nezaopatřené děti a nesoběstačné členy rodiny (Národní koncepce rodinné politiky, 2005, s. 9).

Tuto koncepci rodinné politiky momentálně nelze naplnit, protože roste počet obyvatel, kteří se ocitli na hranici chudoby. Nejvíce osob ohrožených chudobou je těch, kteří žijí v domácnostech nezaměstnaných a osob žijících v domácnostech se 3 a víc závislými dětmi. Podle Českého statistického úřadu vzrostl počet domácností pociťující materiální nedostatek. Krize způsobila to, že rodiny si nemohly dovolit nečekané výdaje (kolem 10 000 Kč) a náklady na bydlení se stávají velkou zátěží pro rodinný rozpočet (Euractiv, 2012).

2 Vývojové etapy rodinné politiky

Každý sociální stát na světě je důsledkem zvyšujících se požadavků na dávky a možnosti sociálního zabezpečení. V prvotních lidských společnostech šlo o vzájemnou pomoc, péči o staré a nemocné členy rodu a péči o potomstvo. Všechno fungovalo na principu kmenové a rodové pospolitosti a solidarity. V tomto období lze sledovat problémy s obživou. Zárodky sociální a rodinné politiky lze spojovat se vznikem dělby práce, kdy začínají být znatelné ekonomické, politické a právní rozdíly mezi lidmi (Knausová, 2011).

Již u civilizací z období Antiky můžeme zaznamenat sociálně-politická opatření, která spočívala v přidělování půdy válečným veteránům, chudým občanům se rozdával chléb, zřizovaly se azylové domy pro zraněné občany a stavěly se útulky pro osiřelé jedince. Stát vyživoval chlapce – sirotky do jejich plnoletosti. Svobodní občané, kteří nebyli schopni se sami živit a byli zdravotně handicapovaní, dostali pomocnou ruku od státu. Úředníci vybírali daně na podporu strádajících a poskytovali minimální příjem těm, kteří jej neměli a žádali o něj. Ve starověkém Římě i v Řecku byla opatření nahodilá. Stát se angažoval pouze v krajních a nebezpečných situacích. Čína budovala útulky pro staré nemocné a chudé občany, stavěla školy pro chudé děti, jídelny pro dělníky a docházelo zde k distribuci šatstva. Zakládaly se spolky, kde se sdružovali majetnější občané, kteří hradili ze svých příspěvků svatby a pohřby pro chudé spoluobčany (Knausová, 2011).

V období středověku bylo nutné zesílit potřeby pomoci chudým občanům. V důsledku rozpadu otrokářských společností, získáním určitých svobod a ztráty odpovědnosti mocných za svůj „majetek“, vzrostl počet obyvatelstva, který byl bez prostředků. Péči o chudé občany byla dobrovolná a neorganizovaná a zajišťovala ji šlechta, měšťanstvo a církve, která bránila zejména své soukromé vlastnictví ohrožené kriminalitou chudiny, tuláctvím a žebrotou. Zajišťovali pro chudé občany jídlo, vodu, šatstvo, střechu nad hlavou a ošetření. Na přelomu 13. a 14. století vzrostl počet chudých občanů a církve se mohla postarat pouze o nejpotřebnější jedince či rodiny. Kotous (2003) zmiňuje i Matěje z Janova, který uváděl, že lidé si zajišťovali almužnu z individuální žebroty.

S rozvojem měst a tržní ekonomiky ve středověku se rozvíjí myšlenka sociálního státu. Největším impulzem byly myšlenky osvícenské a liberální, které prosazovaly přirozená práva a svobodu člověka. S rostoucím průmyslem a zvyšujícím se počtem dělníků se zvyšovalo sociální napětí, které bylo způsobeno neudržitelnými pracovními podmínkami a

sociálními poměry. Liberálové žádali chudinskou péči, aby se potlačilo sociální napětí. Socialisté žádali regulaci pracovních podmínek a sociální péči o práce neschopné. Myšlenka sociálního státu vychází z křesťanské filantropie a z osvícenského pojetí společenské smlouvy. Povinnost pečovat o chudé a práce neschopné občany uznal stát před rostoucím sociálním napětím už v 17. století (Tomeš, 2010).

Po revoluci ve Francii se začalo diskutovat o solidaritě mezi občany. Auguste Comte, rozpracoval myšlenku přerozdělování, kterou vnímal jako vzájemnou spoluúčast na nákladech. Jeho myšlenky podnítily rozmach vzájemnostních dělnických a řemeslnických spolků. Émile Durkheim vyzdvihoval myšlenku kolektivismu, která měla být východiskem lidského přežití. Pierre Laroque propagoval obecné podílení se na sociálních nákladech, tím byla myšlena veřejně regulovaná a organizovaná solidarita (Tomeš, 2010).

2.1 Rodinná politika v 18. století do konce 1. světové války

Ke konci 18. století bylo uzákoněno penzijní zaopatření státních i jiných veřejných zaměstnanců. V roce 1771 a 1781 byly vydány dva předpisy v rakouské monarchii, které zakládaly nárok na penzi pro vdovy a sirotky po zaměstnancích, kteří tzv. „věrně sloužili“, a zaměstnancům, kteří se stali práce neschopných po deseti letech. Vývoj nemocenského pojištění v Německu bylo významným podnětem pro Rakousko – Uhersko, kdy Bismarckova vláda přistoupila k uskutečnění obecného a povinného dělnického úrazového pojištění a nemocenského pojištění. Tento zákon byl významnou sociální reformou a obsahoval hlavní věcné i peněžité dávky v nemoci a v mateřství. Přes veškeré nedostatky se nemocenské pojištění rozvíjelo a po vypuknutí první světové války bylo přerušeno (80. let sociálního pojištění, 2004).

Pokrokový zákon č. 221 z roku 1924 o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří byl rozdělen do pěti částí a stál na zásadách (80. let sociálního pojištění, 2004):

1. Invalidní a starobní pojištění bylo organizačně spojeno s nemocenským pojištěním, ale každé tvořilo samostatný celek.
2. Z dělnického invalidního a starobního pojištění byly poskytovány dávky opětující i jednorázové. Základní dávkou byl invalidní důchod a starobní důchod, který náležel pojištěnci po dovršení 65 let, opustil-li zaměstnání nebo klesl jeho výdělek

na polovinu mzdy zdravého zaměstnance. Vdovský a sirotčí důchod byl poskytován pro pozůstalé. Jednorázovou dávkou bylo odbytné náležející pozůstalým po pojištění nebo důchodci.

3. Fakultativní dávkou byla léčebná péče, které odvracela nebo odsunula hrozící invaliditu v případech, kde už nastala.
4. Byla zavedena absolutní karence, což znamenalo, že nemocenské pojištění náleželo až od čtvrtého dne pracovní neschopnosti.

Systém sociálního pojištění byl založen na principu rovnováhy mezi příjmy a výdaji. Pojistné hradili zpravidla zaměstnavatelé a zaměstnanci. Nárok na starobní důchod vznikl v 65 letech pro obě pohlaví a byl podmíněn 150 týdny pojištění, což byla stanovená čekací doba. Tento zákon posílil demokratický vývoj v tehdejší Československu (80 let sociálního pojištění, 2004).

Prezident Tomáš Garrigue Masaryk byl přesvědčen, že rodina má být zárukou stabilní společnosti a měla plnit socializační a reprodukční roli. Bojoval proti antikoncepci a interrupcím. Naopak akceptoval nerodinné formy (staré panny), což nebyla otázka žen, ale otázka na rovnost pohlaví a právo na vyšší popř. vysokoškolské vzdělání.

Z nemocenského pojištění byla vyplácena peněžité pomoci v mateřství, nejprve 4 týdny před porodem a 4 týdny po porodu ve výši 50 % nemocenského. Ve 20. letech došlo ke zlepšení, lhůta pro vyplácení peněžité pomoci v mateřství byla prodloužena na 6 týdnů před 6 týdnů po porodu. Ženy měly bezplatný porod a pomoc porodní asistentky.

V letech 1930 až 1934 se v nemocenském pojištění uplatňovaly restriktivní tendence, kdy pojistné bylo sníženo pro první období pracovní neschopnosti a bylo odstupňováno podle mzdových tříd. Nemocenské náleželo až od čtvrtého dne pro pracovní neschopnost a byl omezen okruh rodinných příslušníků. Za okupace se dávky upravovaly podle mzdové třídy, tak aby se vyrovnaly dávkám s růstem cen a mezd (80 let sociálního pojištění, 2004).

2.2 Rodinná politika po 2. světové válce

V poválečných letech se nově upravily a rozšířily mzdové třídy. V roce 1945 byly zavedeny přídavky na děti, které se staly důležitou pomocí rodinám s nezaopatřenými dětmi. Nově přijatý zákon o národním pojištění z roku 1948 zrušil všechny předchozí zákony z této oblasti, jehož cílem bylo rozvíjení, zdokonalení a rozšíření dávkové soustavy na další sociální události. Národní pojištění se mělo stát přístupným pro všechny občany. Nemocenské pojištění bylo svěřeno do přímé správy Revolučního odborového hnutí a jeho provádění převedeno do závodů (80 let sociálního pojištění, 2004). V letech 1945 – 1948 se snažili představitelé tehdejšího Československa navázat na myšlenky a tradici první republiky a myšlenku sociální spravedlnosti. Sociální program byl součástí tzv. Košického národního programu z roku 1945. Cílem sociálního zabezpečení byla ochrana proti nouzi, nezaměstnanosti, negramotnosti, nemoci a dezintegraci (Knausová, 2011).

Po komunistickém převratu v roce 1948 stát začal být jediným realizátorem sociální politiky. Všechny nestátní organizace byly potlačeny a téměř zanikly. Občané se nesnažili cokoli pro sebe dělat, protože spoléhali na pomoc státu. Ukládala se mzdová opatření vedoucí ke snížení příjmové diferenciaci uvnitř nezaměstnaných vrstev. To způsobilo nízkou ekonomickou efektivnost, která limitovala uspokojování potřeb společnosti. Tehdejší politika vykazovala znaky plné zaměstnanosti, která byla uzákoněna právem na práci. Kdo nepracoval, byl stíhán za příživnictví. Vysoká zaměstnanost byla v rozporu s kvalitou a efektivitou práce. Zaměstnané matky měly zajištěnou péči o jejich potomky prostřednictvím jeslí a mateřských školek. Pomoc byla plošná pro všechny občany a nesla v sobě univerzální dávky, příspěvky či různé služby (Knausová, 2011).

Významným mezníkem v nemocenském pojištění bylo přijetí zákona o nemocenském pojištění zaměstnanců, který nabyl účinnosti v roce 1957 a přebudoval dávkovou soustavu. Tento zákon změnil výši denního nemocenského odstupňovaného podle doby zaměstnání, přičemž první tři dny pracovní neschopnosti činily denní výši nemocenského 50 až 70 %. Vývoji se nevyhnula ani organizační struktura orgánů nemocenského pojištění a v roce 1968 vzniklo Ministerstvo práce a sociálních věcí (80 let nemocenského pojištění, 2004).

Z historického hlediska se státní podpora rodinám významně změnila. V poválečných letech, jak bylo zmíněno výše, byla pomoc státu plošná, bez ohledu na její potřebnost. V roce 1949 se zavedly přídavky na děti, které byly vázány na počet dětí v rodině, a vláda

schvalovala daňové zákony zvýhodňující rodiny s více dětmi. Například vyživoval-li rodič, zejména otec 3 a více osob, snižovala se mu daň, ale byla-li vyživovací povinnost pouze na 1 osobu, daň se vyživovateli zvyšovala. Stát upřednostňoval kolektivní péči o děti (Ettlerová, 2008). Rodinná politika poskytovala přímé i nepřímé finanční dávky, služby a naturální pomoc. Největšího významu nabyly peněžité dávky z nemocenského pojištění, které nahrazovaly příjem rodin nebo řešily specifické sociální události spojené s péčí o děti.

2.3 Situace po roce 1989

Na počátku 90. let byla započata sociální reforma, kdy byl tehdejší vládou Petra Pitharta Československé federativní republiky přijat „Scénář sociální reformy“ (Knausová, 2011). Tento scénář položil základy k vybudování nové sociální politiky, zavedl nové sociální instituty a nové mechanismy. V roce 1995 byl vytvořen nový systém sociálního zabezpečení, který stál na třech pilířích. Jedná se o systém sociálního pojištění, systém státní sociální podpory a systém sociální pomoci. Tyto systémy se liší tím, že každý řeší jinou sociální situaci, financováním dávek a organizovaností jednotlivých systémů.

Listopadová revoluce s sebou přinesla také změny v postojích občanů k určitým hodnotám. Na tuto situaci reagovala i sociální politika, která zřídila úřad práce, zrušila povinnost pracovat, uzákonila minimální mzdu, která byla zavedena v roce 1991 a činila 2 000 Kč (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2013).

Velké problémy navodila ekonomická reforma, která zapříčinila diferenciaci mezi občany. Objevují se sociální propady jednotlivců, rodin, ale i skupin občanů. Důsledkem této reformy je rozdílnost chudých a bohatých skupin obyvatelstva. Tyto sociální rozdíly pramenily z úrovně vzdělanosti, ve vlastnictví majetku, ale i ze zdravotní stránky občanů. Bylo třeba najít rovnováhu mezi těmito rozdíly a vytvořit nástroj k tlumení důsledků inflace pro nejvíce ohrožené skupiny populace.

Nové společenské a ekonomické podmínky si vyžádaly změny v oblasti sociálního zabezpečení a vznikla nově Česká správa sociálního zabezpečení (dále jen ČSSZ). ČSSZ vyplácí prostřednictvím zaměstnavatele výplatu nemocenské, peněžité pomoci v mateřství či podpory při ošetřování člena rodiny pro celou pracující populaci České republiky (dále jen ČR). ČSSZ přispívá do státního rozpočtu výběrem pojistného na sociálním zabezpečení, příspěvkem na státní politiku zaměstnanosti a dobrovolného pojištění. Plní úkoly

z mezinárodních smluv o sociálním zabezpečení. Vůči zahraničním institucím je styčným orgánem pro peněžité dávky v nemoci a mateřství, důchody a peněžité dávky v případě pracovních úrazů a nemocí z povolání. ČSSZ je podřízena Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR (80 let nemocenského pojištění, 2004).

Výchozími principy rodinné politiky v průběhu 90. let, byl koncept záchranné sociální sítě, která měla přinést podporu nízkopříjmovým rodinám a rodinná politika se stala dílčí formou sociálního zabezpečení. V roce 1995 se tento přístup odrazil ve státní sociální podpoře, jako samostatném pilíři rodinných dávek. Do roku 1996 byl mateřský příspěvek přejmenován na rodičovský příspěvek a sjednotila se délka jeho poskytování na 3 roky bez ohledu na pořadí dítěte. Výše tohoto příspěvku byla jednotná.

Na počátku ekonomické transformace byl zaveden státní vyrovnávací příspěvek, který kompenzoval růst životních nákladů. Pomoc rodinám byla zavedena přes daňový systém. V roce 1993 byl přídavek na dítě určen každému dítěti v rodině.

3 Principy rodinné politiky

Tak jako každá oblast politiky, stejně i rodinná politika využívá určité systémy, instituce a právní rámec, díky němuž realizuje své cíle. Při stanovení těchto nástrojů vychází rodinná politika ze základních principů. Mezi tyto principy je řazen princip občanský (univerzální), princip korporativní (pojišťovací), princip solidaritní a princip liberální (Tomeš, 2011).

a) *Princip občanský, univerzální – občanský princip zaručuje podporu všem občanům a jejich rodinám. Také bojuje proti sociálnímu vyloučení a zaručuje spravedlivou redistribuci mezi rodinami bez dětí a rodinami s dětmi. Tento systém převažuje zejména ve Velké Británii a Švédsku (Tomeš, 2011, s. 190).*

b) *Princip korporativní, pojišťovací - tento princip stojí na povinném systému sociálního pojištění, který rozlišuje osoby ekonomicky aktivní a ostatní. Redistribuce je prospěšná zejména pro zaměstnance s dětmi. Systém je užíván zejména v Belgii, Itálii a Německu (Tomeš, 2011, s. 190).*

c) *Princip solidaritní – se zaměřuje na populační politiku. Jde o komplexní systém, který je sociálněpoliticky institucionalizovaný. S tímto systémem se setkáme ve Francii (Tomeš, 2011, s. 190).*

d) *Princip liberální – je značně omezený v systému sociálního zabezpečí. Dávky jsou cílené pro chudé nemajetné občany. Podpora je založena na redistribuci mezi bohatými a chudými občany. Tento systém je typický pro Spojené státy americké (Tomeš, 2011, s. 190).*

3.1 Subjekty a objekty rodinné politiky

Další významnou složkou a aktéry rodinné politiky jsou její subjekty. V procesu formace a prosazení rodinné politiky se účastní řada aktivních a pasivních subjektů, kteří nesou odpovědnost za tuto politiku vůči objektům a snaží se naplňovat cíle rodinné politiky.

a) *Stát a jeho orgány – je hlavním realizátorem rodinné politiky a vytváří její základní právní rámec a koncepci. Nynější koncepce se snaží vytvořit příznivější podmínky pro rodinu a zároveň respektující jednotlivé zájmy a potřeby jejich členů. Cílem rodinné politiky je:*

- *Vytvořit všestranně příznivé podmínky pro rodinu, které se posunou do centra politické pozornosti.*

- Upevnit hodnotu rodiny, její odpovědnosti za funkčnost a stabilitu u generací zakládající rodinu a generací budoucích.
- Posílit ekonomickou a sociální suverenitu rodin včetně jejich členů, aby byla schopna kdykoliv plnit svou úlohu.
- Rozvíjet rodinnou politiku v rámci veřejnoprávních i soukromoprávních subjektů.
- Podpořit výzkum poskytující poznatky o potřebách rodin.
- Snižovat důsledky dětí, které vyrůstaly v ekonomicky a sociálně oslabených či neúplných rodinách, aby měly stejné šance jako děti vyrůstající v rodinách ekonomicky i sociálně silných.
- Vytvořit podmínky pro skloubení pracovního a rodinného života (Tomeš, 2010, s. 110 – 111).

b) Kraj, obec – regionální rodinná politika – tyto korporace podporují vznik rodin, jejich zachování, funkčnost, kvalitu a příznivé podmínky. Umožňují občanům realizovat životní strategie v naplňování profesních a rodičovských plánů. Vychovávají mladé lidi k partnerství, manželství a rodičovství. Upevňují vědomí hodnoty rodiny a odpovědnosti za její funkčnost a stabilitu. Podporují autonomní rodinu, která je založena na celoživotních a stabilních vztazích. Zaměřují se zejména na usnadnění výkonu funkcí, za něž nese odpovědnost rodina. Regionální politika se zaměřuje na podporu svobodné volby rodiny, mezi kterou se řadí četnost rodiny, míra zapojení na trhu práce, péče o členy rodiny. Snaží se angažovat ke spolupráci, co nejvíce společenských subjektů (Tomeš, 2010, s. 111 -113).

c) Zaměstnavatelé – ručí za opatření stanovené státem a jeho orgány, kterými jsou bezpečnost práce, pracovní doba, odměňování a smluvní vztahy k zaměstnancům. Zaměstnavatelé také odvádí daně a příspěvky na sociální a zdravotní pojištění svých zaměstnanců. Zaměstnavatelé by měli vytvářet prostředí vhodné k možnosti volné nebo pružné pracovní doby, ale i možnosti zkrácených úvazků či zajištění péče o předškolní děti formou podnikových školek (Tomeš, 2010, s. 114).

d) Odborové organizace – chrání zájmy svých členů v zaměstnání i v sociální oblasti při kolektivním vyjednávání a odměňování zaměstnanců (Tomeš, 2010, s. 114).

e) Občanské iniciativy, dobročinné organizace, charitativní instituce – jejich posláním je uspokojení veřejného zájmu. Sociální politika je zde založena na nenucené solidaritě a plní funkci tam, kde stát nemůže zasahovat (Tomeš, 2010, s. 114).

f) Církev – činnost duchovní služby je spojena s charitativní péčí. Jejich role je také významná v oblasti mravní, v péči o zdraví, o handicapované obyvatelstvo, v oblasti výchovné a vzdělávací (Tomeš, 2010, s. 114).

g) Občan, rodina, domácnost – sociální situace řeší na základě vzájemné pomoci (Tomeš, 2010, s. 114).

Nedílnou součástí rodinné politiky jsou i její objekty. Objektem rodinné politiky je rodina, ale i její členové. V současné době rozlišujeme několik typů rodin, a to rodinu nukleární, širší, neúplnou, jednogenerační či vícegenerační. Nesmíme zapomenout na typy rodin, kterými jsou bezdětná manželství, nesezdaná soužití, nově založené rodiny apod. Specifickými objekty rodinné politiky jsou podle Tomeše (2010):

- Osoby, které se připravují na partnerský vztah, rodinný život a rodičovství;
- Osoby, které se ocitli v nepříznivé situaci (např. osamělé matky, osamělí otcové, opuštěné děti);
- Rodiny ohrožené sociální okluzí;
- Rodiny, které neplní některou ze svých funkcí;
- Rodiny inklinující k rizikovému a patologickému chování.

Cílovou skupinou jsou podle Tomeše (2011) i těhotné ženy a ženy v raném mateřství. Tato období jsou přirozená v jejich životě a mají proto právo na ochranu svého zdraví i zdraví nenarozeného dítěte.

3.2 Mateřská, otcovská a rodičovská dovolená

V předchozích kapitolách se zmiňují o rodinách zejména matkách na mateřské dovolené a rodičovské dovolené, proto je třeba si vysvětlit, co jednotlivé pojmy znamenají. Tyto instituty se objevují v Evropě na konci 19. století. Legislativní rámec na sebe dlouho nenechá čekat a první zákony vznikají na přelomu 19. a 20. století. S prvotním sociálním zabezpečením se setkáváme v Německu, kdy je ženám zaplácena mateřská dovolená. Po druhé světové válce se snaží jednotlivé politiky navrátit tradiční rozdělení rolí v rodině, kdy se ženy mají navrátit do domácností a starat se a pečovat o své děti a manžela. Cílem těchto politik bylo zvýšení porodnosti. V současnosti rozlišuje česká legislativa tři instituty, kterými stát podporuje péči rodičů o děti. Jedná se o mateřskou, otcovskou a rodičovskou dovolenou.

Mateřská dovolená

Do 60. let 20. století je období mateřské dovolené pojímáno jako doba pro zotavení matky po porodu a péči o narozené dítě. Pojem mateřská dovolená nalezneme v zákoně o nemocenském

pojištění, ale i v zákoníku práce. Z těchto zákonů vyplývá, že má matka nárok na mateřskou dovolenou, která souvisí s porodem a péčí o narozené dítě. Mateřská dovolená činí lhůtu 28 týdnů, v případě dvou nebo více narozených dětí 37 týdnů. Na mateřskou dovolenou nastupuje matka zpravidla 6 týdnů před porodem.

Novým zákonem č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů, který je účinný od ledna 2009, může muž, který je otcem dítěte nebo manželem matky dítěte, čerpat mateřskou dovolenou, pokud uzavřel s matkou písemnou dohodu o péči dítěte. Dalším případem, kdy muž čerpá mateřskou je, pokud matka dítěte zemřela nebo nemůže o dítě dlouhodobě pečovat kvůli závažnému onemocnění. Během mateřské dovolené je vyplácena peněžitá pomoc v mateřství. Nárok na tento příspěvek mají osoby, které byly účastny na nemocenském pojištění alespoň po 270 dní během posledních dvou let před porodem. Peněžitá pomoc v mateřství činí 70 % upraveného denního vyměřovacího základu.

Otcovská dovolená

Termín otcovská dovolená se objevil v roce 1977 v Norsku. Tento institut u nás v současnosti právní předpisy neznají, ale v dalších státech institut otcovské dovolené funguje. Mezi tyto země řadíme Belgie, Dánsko, Finsko, Francii, Norsko, Švédsko či Velkou Británii (Müller, 2008). Otec dítěte má možnost nastoupit na rodičovskou dovolenou, ale muži nevyužívají této příležitosti a podíl otců využívající tento institut zůstává nízký a pohybuje se okolo 1%, což je většinou způsobeno vyššími příjmy otce (Kundra, 2009, s. 12). Kundra dále uvádí, že muži nečerpají otcovskou dovolenou z důvodu organizační kultury, flexibility, fyzických faktorů, postojů vůči genderovým rolím a vztahu a podpoře okolí.

Přínosem aktivního otcovství je ta skutečnost, že by se snížilo procento diskriminace žen na trhu práce, ale také jejich dřívější návrat. Partneři by měli svobodnější možnost své životní strategie. Veřejný prostor by se stal otevřenější a přátelštější k dětem a jejich rodičům.

Rodičovská dovolená

S tímto pojmem se setkáváme poprvé v roce 1974 ve Švédsku. U nás byl v roce 1995 zaveden institut rodičovské dovolené (nahrazoval termín placená mateřská), který umožnil čerpat matce, ale i otci od roku 2001 dovolenou v délce ode dne narození dítěte až do věku jeho 3 let. Matka dítěte může tuto dovolenou čerpat po skončení mateřské dovolené, otec po narození dítěte. Dovolená je určena pro oba rodiče, ale rodičovský příspěvek je vyplácen pouze jednomu z nich (Kundra, 2009).

Novým pravidlem od 1. 1. 2012 je dispozice celkové částky 220 000 Kč, které rodiny mohou vyčerpat v průběhu čtyř let věku dítěte. Maximální měsíční částka nesmí přesáhnout hranici 11 500 Kč, ale zároveň nesmí být vyšší než 70 % předešlého příjmu. Výši rodičovské dovolené mohou rodiče měnit vždy jednou za čtvrt rok. Tuto dávku upravuje zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. Institut rodičovské dovolené využívají převážně ženy, které se přizpůsobí své mateřské roli, opouští pracovní dráhu, a po návratu do pracovní sféry akceptují menší finanční ohodnocení, protože jsou brány jako rizikovní pracovníci. Naopak muži vidí v zaměstnání zdroj seberealizace, utváření identity a čas strávený v zaměstnání považují jako finanční přínos věnovaný rodině (Kundra, 2009).

V následující tabulce jsou popsány výhody a nevýhody žen a mužů na rodičovské dovolené v soukromé a veřejné sféře podle Lucie Kundry (2009, s. 5).

Tab. 1

<i>Soukromá sféra</i>		<i>Veřejná sféra</i>
<i>Výhody pro ženy</i>	<i>Bližší emocionální vztah s dětmi.</i>	<i>Zvýhodnění před státem při svěřování dítěte do péče.</i>
<i>Výhody pro muže</i>	<i>Menší časové, fyzické, psychické nasazení v přímé péči o dítě.</i>	<i>Výhodné pozice na trhu práce.</i>
<i>Nevýhody pro ženy</i>	<i>Větší časové, fyzické, psychické nasazení v přímé péči o dítě.</i>	<i>Diskriminace na trhu práce.</i>
<i>Nevýhody pro muže</i>	<i>Ochuzení o častý a blízký kontakt s dítětem.</i>	<i>Znevýhodnění před státem při svěřování dítěte do péče.</i>

3.3 Opatření na podporu rodin s dětmi

Současná česká rodina čelí řadě překážek, společenským tlakům, hodnotovým proměnám a vysokým nárokům na výchovu dětí a jejich péči. Navzdory kladnému přístupu mladých lidí na manželství a rodičovství, naše společnost, tak jako v jiných státech, se potýká

s nízkou porodností. Především zásluhou silných ročníků 70. let se zvyšuje úroveň plodnosti, ale stále je úroveň pod mírou reprodukce. Česká vláda vnímá rodičovskou péči o malé dítě jako plnohodnotnou a společenskou výdělečnou činnost, proto rodiče podporuje dlouhou dobu na mateřské a rodičovské dovolené. Dalšími opatřeními jsou finanční podpory kompenzující ušlý zisk ze mzdy, daňová zvýhodnění pracujícího rodiče a podpora služeb pro rodinu.

Právní předpis upravující rodinu je zákon č. 117/1995 Sb., v § 7: *„Rodinou pro účely státní sociální podpory se rozumí soužití rodičů a nezaopatřených dětí ve společné domácnosti. Za nezaopatřené dítě je považováno dítě do skončení povinné školní docházky a dále, pokud se buď připravuje na budoucí povolání, nebo je zdravotně postižené, nejdéle však do 26 let.“*

Konkrétní opatření dělíme do dvou oblastí. Těmi jsou: podpora rodin prostřednictvím státních peněžních dávek a nepřímé formy podpory rodin.

3.4 Nástroje rodinné politiky

Mezi nástroje rodinné politiky jsou řazeny finanční dávky, daňová podpora, slevy a zvýhodněné vstupy v sektoru služeb, sociální služby, poradenství zahrnující porady pro rodinu a mezilidské vztahy, pedagogicko-psychologickou poradnu, speciálně-pedagogická centra a střediska výchovné péče. Finanční dávky v rámci rodinné politiky jsou poskytovány ze systému sociálního zabezpečení.

Systém sociálního zabezpečení je tvořen třemi pilíři sociálního práva. Tyto pilíře tvoří sociální pojištění, státní sociální podpora a sociální pomoc. Sociální pojištění je založeno na principu odložení současné spotřeby na krytí budoucí sociální situace spojené se ztrátou příjmu z výdělečné činnosti. Smyslem sociálního pojištění je vyrovnávat změny v příjmové situaci jedince (Čeledová, Čevela, 2010, s. 105). Státní sociální podpora se váže na takové sociální situace, na které se nelze připravit předem a stát chce pomoci. Tato podpora pomáhá především rodinám s dětmi. Sociální pomoc je určena pro občany, kteří nejsou schopni zabezpečit své základní životní potřeby vlastním přičiněním nebo pomocí vlastní rodiny (Čeledová, Čevela, 2010).

3.4.1 Sociální pojištění

Sociální pojištění je zaměřeno na sociální situace, které můžeme předvídat, a lze se proti nim pojistit. Sociální pojištění tvoří tři složky, mezi které řadíme nemocenskou, důchodovou a nezaměstnanost. Tyto složky jsou členěny na konkrétní dávky pojištění dle konkrétní sociální situace. Sociální pojištění se hradí podle zákona č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociálním zabezpečení.

Nemocenské pojištění pojištěnci hradí nemocenskou, podporu při ošetřování člena rodiny, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství a peněžitou pomoc v mateřství. Nemocenská náleží zaměstnanci, který je práce neschopný po dobu jednoho roku nebo do uznání invalidity. Nemocenské může být poskytnuto i po uplynutí jednoho roku, je-li očekáván brzký návrat zaměstnance do pracovní činnosti. Tato dávka náleží zaměstnanci i v karenčním období. Dávka náleží pojištěnci od 4. kalendářního dne a poskytuje se za kalendářní dny.

Podpora při ošetřování člena rodiny náleží zaměstnanci, který ošetřuje dítě mladší 10 let. Dávka dále náleží zaměstnanci, který pečuje o dítě mladší 10 let z důvodu, že dětské zařízení do, něhož dítě chodí a v jehož péči je bylo zavřeno, dítě nemůže z důvodu nařízené karantény navštěvovat dětské zařízení nebo školu, nebo osoba, pečující o dítě, onemocněla. Ošetřovné náleží i zaměstnanci, který ošetřuje jiného člena domácnosti, pokud to vyžaduje jeho stav. Podpora se poskytuje po dobu prvních 9 kalendářních dnů. Osaměle žijícímu zaměstnanci se podpora poskytuje na dobu prvních 16 kalendářních dnů, pečuje-li o dítě do skončení povinné školní docházky (Tomeš, 2011, s. 199).

Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství náleží ženě, která ze zdravotních důvodů nebo proto, že kojí, je převedena na jinou, hůře placenou práci. Vyrovnávací příspěvek se vyplácí ode dne převedení na jinou práci a je stanoven jako rozdíl denního vyměřovacího základu zjištěného ke dni převedení a průměru jejich započitatelných příjmů připadajících na jeden den po převedení (Tomeš, 2011, s. 199).

Peněžítá pomoc v mateřství je dávka, na kterou má žena nárok, jestliže byla jako zaměstnankyně pojištěná po dobu 270 kalendářních dnů v posledních dvou letech před nástupem na tuto pomoc nebo jako osoba samostatně výdělečně činná po dobu nejméně 180 kalendářních dnů v posledním roce před nástupem podpůrčí doby. Podpůrčí dobou se rozumí doba, jenž činí 28 týdnů, respektive 37 týdnů při narození dvou a více dětí. Otec dítěte má

podobný nárok na tuto dávku, zemře-li jeho žena při porodu nebo za jiných zákonem stanovených podmínek (Tomeš, 2011, s. 198).

Důchodové pojištění je upraveno zákonem č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění a zabezpečuje pojištěnce pro sociální události spojené se stářím a invaliditou. Z důchodového pojištění je vyplácen starobní důchod, invalidní důchod, vdovský a vdovecký důchod a sirotčí důchod. Starobní důchod náleží pojištěnci, který získal potřebnou dobu pojištění a dosáhl stanoveného věku. Invalidní důchod se vyplácí pojištěnci, kterému z důvodu nepříznivého zdravotního stavu poklesla pracovní schopnost nejméně o 35 %. Invalidita se dělí do třech stupňů podle poklesu pracovní schopnosti. Vdovský a vdovecký důchod náleží pozůstalému po dobu jednoho roku od smrti manžela/ky. Dále náleží osobě pečující o nezaopatřené dítě; osobě pečující o dítě závislé na péči jiné osoby; osobě pečující o své rodiče nebo rodiče zemřelého manžela žijících ve společné domácnosti a závislých na péči jiné osoby; osobě, jež dosáhla nižšího důchodového věku o 4 roky. Vyplácení tohoto důchodu končí uzavřením nového sňatku. Sirotčí důchod náleží nezaopatřenému dítěti, kterému zemřeli rodiče, nebo osoba, která nahrazovala péči rodičů. Tento důchod nenáleží dítěti v pěstounské péči. Nárok na sirotčí důchod zaniká osvojením a ukončením nezaopatřenosti. Nárok nemá dítě, jehož rodič nebyl pojištěn.

Příspěvek na sociální politiku zaměstnanosti jsou povinni pojištěnci přispívat na sociální událost nezaměstnanosti, kterou ukládá zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociálním zabezpečení. Zákon o zaměstnanosti řeší vyplácení dávky, nároky na dávku a správu dávky. Tento příspěvek se dělí do dvou kategorií, kterou je částka na hmotné zabezpečení v nezaměstnanosti a částka na aktivní politiku zaměstnanosti. Výše pojistného nepokryje náklady na náročnost této dávky, proto je zbylá část zajištěna přerozdělovanými financemi ze státního rozpočtu.

3.4.2 Státní sociální podpora

S přijetím zákona o státní sociální podpoře, který má č. 117/1995 Sb., ve znění pozdějších předpisů, byl zaveden druhý pilíř státní sociální podpory, který je cílen na pomoc rodinám v podobě financí a upravuje se systém vyplácení dávek. Státní sociální podpora slouží ke krytí nákladů spojených s výživou a ostatními základními potřebami dětí a rodin a

poskytuje jim pomoc i v jiných sociálních situacích. S přijetím zákona o stabilizaci veřejných rozpočtů v roce 2008 dochází k novelizaci některých dávek a nárokům na jejich výplatu.

Dnešní podpora rodiny stojí na principu přerozdělování mezi vysokopříjmovými a nízkopříjmovými rodinami, aby nezaopatřené děti z nízkopříjmových rodin dosáhly stejných příležitostí v právu na zdraví a vzdělání stejně jako děti z vysokopříjmových rodin (Tomeš, 2011, s. 204). Nízkopříjmovou rodinou se rozumí rodina s příjmy nižšími než průměrnými příjmy, které jsou měřeny zpravidla násobky životního minima, nebo na hranici či blízko hranice životního minima (Tomeš, 2011, s. 251).

Ze systému státní sociální podpory jsou rodinám v současnosti vypláceny dávky, které zajišťuje zákon o státní sociální podpoře z roku 1995, podle kterého se hradí: porodné – jednorázová dávka, přídavek na dítě rodinám s příjmem pod hranicí 2,40 životního minima, rodičovský příspěvek, příspěvek na bydlení a pohřebné. V minulosti zde byly zařazeny i dávky pěstounské péče, příspěvek na školní pomůcky, příspěvek na dopravu, sociální příplatek a zaopatřovací příspěvek (Tomeš, 2011, s. 199).

3.4.3 Sociální pomoc

Třetí pilíř sociálního zabezpečení tvoří sociální pomoc, která zaznamenala změny s přijetím zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Významnými body tohoto zákona je příspěvek na péči, sociální služby, které jsou rozděleny na sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence.

V roce 2012 došlo ke změnám vyplácení dávek osobám se zdravotním postižením a byl zrušen zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení a nahrazen zákonem č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů. Prostřednictvím tohoto zákona mají osoby se zdravotním postižením nárok na dvě základní dávky, kterými jsou příspěvek na mobilitu a příspěvek na zvláštní pomůcku. Tento nárok mají osoby s trvalým pobytem na území ČR, které mají nárok na tyto dávky a průkaz osoby se zdravotním postižením.

V roce 2006 byl schválen nový zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon stanoví životní minimum, což je hranice peněžních příjmů fyzické osoby k zajištění výživy a dalších potřeb. Existenční minimum

stanoví minimální hranici příjmů osob k zajištění výživy a ostatních potřeb na úrovni umožňující přežití. Částka životního minima od 1.1 2012 činí 3 410 Kč, a částka existenčního minima činí 2 200 Kč měsíčně (Česko, 2011). V roce 2007 je nahrazena terminologie sociální potřeby na termín pomoci v hmotné nouzi, který nás odkazuje na zákon č. 111/2006 Sb. Osoby v hmotné nouzi jsou ty, které po odečtení nákladů na bydlení nedosahují částky na živobytí, a příjem si nemůže zvýšit. Ze systému hmotné nouze jsou vypláceny dávky, mezi které jsou řazeny příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc.

Dávky péče jsou obsaženy od ledna 2013 v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociální-právní ochraně dětí. Dávky péče se skládají z dávek, kterými jsou příspěvek na úhradu nákladů, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte a příspěvek na nákup motorového vozidla.

System sociálního zabezpečení, jeho právní úpravu organizace a provádění obsahuje zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, který zahrnuje organizační strukturu sociálního zabezpečení, působnost jednotlivých orgánů, úkoly občanů a zaměstnavatelů při provádění sociálního zabezpečení vyplývajících z tohoto zákona, řízení týkající se důchodového pojištění a řízení týkající se pojistného na sociálním zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti.

3.5 Nepřímé formy podpory rodin

Do nepřímých forem podpory rodiny řadíme daňové úlevy a služby pro rodiny s dětmi. Daňové úlevy zaručují soběstačnost rodiny, aby byla, co nejméně závislá na sociálních dávkách a finanční prostředky zůstaly v rodinném rozpočtu. Vše stojí na principu odpočitatelných položek z daně z příjmu fyzických osob. Jedná se o snížení daňové zátěže. Nevýhodou tohoto systému je to, že jej mohou využít pouze plátcí daně (Krebs, 2010).

Odpočet na vyživované dítě může využít jeden z rodičů na každé vyživované dítě v domácnosti. Tento odpočet má formu slevy na dani nebo daňového bonusu. Daňový bonus je zvýhodnění, které je vyšší než daňová povinnost. Jde o případ, kdy plátcé daně neodvádí nic na dani a finančním úřadem mu je vyplácen daňový bonus. Další nezdanitelnou částkou je na manželku případně na manžela, který je bez vlastních nebo omezených příjmů žijících s poplatníkem v jedné domácnosti. Jsou – li splněny dané podmínky, je možno uplatnit slevu na dani na vyživovanou/ného manželku či manžela. V roce 2006 byl zákon novelizován a

odečitatelné položky byly nahrazeny příjmovým odpočtem z daně. U nezaopatřených dětí to může fungovat jako daňový bonus. V letech 2005 – 2007 bylo uplatňováno tzv. společné jmění manželů. V současnosti jsou dále možné například odpočty z úvěrů z daňového základu, slevy na jízděném, stravném a ubytování (Ettlerová, 2008).

Institucionální péče

Tato podpora je zaměřena na možnosti zajištění péče o malé, předškolní a školní děti. Zajišťuje rodičům snazší návrat do zaměstnání. Tímto rodiče mají možnost sloučit pracovní a rodinnou roli, která vyplývá z trhu práce. V této působnosti rostě význam nestátních, soukromých a jiných institucí a místních samospráv. Z těchto zařízení, pečujících o malé, předškolní a školní děti je třeba zmínit jesle, mateřská centra, mateřské školy, školní družiny a kluby, zájmové kroužky a jiné výchovně vzdělávací aktivity. Nefinanční podpora je možná i v pracovněprávní oblasti formou úprav pracovní doby. Tím je myšlen zkrácený pracovní úvazek, pružná pracovní doba, práce na směny, práce z domova a jiné (Ettlerová, 2008).

Jesle

Tyto instituce v garanci ministerstva zdravotnictví pečující o děti do 3 let věku ustupují od počátku 60. let do pozadí, protože je upřednostňována rodičovská péče. Působením demografických a hodnotových změn se jejich počet snížil zhruba na padesát zařízení z předchozích patnácti set. Nevýhodou jeslí je to, že mají nerovnoměrné územní rozložení, v současnosti se setkáváme s jejich alternativou tzv. mateřskými centry, kde se schází rodiče s dětmi s cílem společných zájmů a programů, mezi které řadíme hlídací službu. První centrum bylo zřízeno v roce 1992 a v současnosti se na území naší republiky nachází více než 200 mateřských center. Tato centra zpravidla zřizují matky na mateřské respektive rodičovské dovolené (Ettlerová, 2008).

Mateřské školy

Tyto instituce v garanci ministerstva školství zajišťují péči pro děti od 3 do 6 (7) let. Vzhledem ke snižující se porodnosti se jejich počet snížil zhruba o třetinu. V současnosti je těžké sehnat místo ve školce, protože ji navštěvuje stále více dětí mladších 3 let. V některých lokalitách je obtíží i to, že dítě nemůže chodit do mateřské školy 5 dní v měsíci, jehož rodič pobírá nadále rodičovský příspěvek. Od roku 2006 mají rodiče možnost skloubit pracovní a

rodinnou sféru díky možnosti umístit své dítě do školky na čtyři hodiny denně při nároku na rodičovský příspěvek. Avšak této příležitosti mohou využít pouze rodiče tříletých a čtyřletých dětí (Ettlerová, 2008).

Školní družiny a kluby

Tato možnost taktéž usnadňuje rodičům lepší skloubení pracovní a rodinné sféry. Důležitou roli zde hrají zájmové kroužky a jiné výchovně vzdělávací aktivity, jež mohou využít děti plnící základní povinnou docházku nejen zaměstnaných rodičů (Ettlerová, 2008).

Placené hlídání dětí

Tuto možnost nabízí osobní pečovatelky či agentury. Jejich využívání není častou variantou v naší republice. Pouze 2 % rodičů s dítětem do 10 let využívá pomoc při péči o dítě nějakou jinou osobou, nejčastěji tuto pomoc vykonávají prarodiče (Ettlerová, 2008).

Úprava pracovní doby

Úprava pracovní doby je čím dál více žádanější možností v pracovněprávní oblasti. Mezi jednotlivé varianty řadíme částečné pracovní úvazky, práci z domova, práce na směny, pružnou pracovní dobu, mimořádné pracovní volno a neplacenou dovolenou. Částečný pracovní úvazek je možnost, která je v České republice možná od roku 2006, ale objevuje se pouze v menších firmách a v odvětvích, kde převažují ženy tj. školství, zdravotní aj. Pružnou pracovní dobu využívají zejména ženy – zaměstnankyně v sektoru administrativy. Práce z domova je uplatňována u vysoce kvalifikovaných pracovníků, kteří pracují ve firmách s nižším počtem zaměstnanců. Nevýhodou této možnosti je rozlišitelnost mezi pracovní a rodinnou sférou, krácení zaměstnaneckých výhod, nižší pracovně-právní ochrana zaměstnanců a zejména ohrožení rodinného života. V této situaci zaměstnavatel nemá možnost kontrolovat výkon a aktivitu pracovníka a jsou zde hranice v rámci komunikace. Sdílení pracovního místa je jedna z novějších forem práce, kdy jedno místo sdílí dva zaměstnanci. Na tuto alternativu je řada rozporuplných názorů. Mezi pozitivní tvrzení je řazeno vyšší pracovní výkon, udržení kontaktu s profesí v případě matek s dětmi (Dvořáčková, 2011).

4 Rodina a její vývoj

V této kapitole se zmíním o rodině, protože se má práce vztahuje k tomuto tématu a v další části se věnuji proměnám rodinného chování v posledních letech, které jsou ovlivněny nejen novými postoji mladých lidí k hodnotě rodiny, ale i politickými kroky jednotlivých vlád.

Rodina je primární uzavřená skupina lidí, která je základní stavební jednotkou ve společnosti (Holub, 2010). Na svém významu nabývá proto, že je nezastupitelná a bezkonkurenční. Jedná se relativně o stálou skupinu, která je spojena příbuzenskými vztahy vychovávající děti a poskytující svým členům sociální, citové a hodnotové zázemí. Ovlivňuje celkový rozvoj osobnosti dítěte, a to jak v oblasti tělesné, ale i duševní a sociální. Proto demokratický stát s právním řádem respektující lidská práva a důstojnost musí zahrnout rodinu, rodičovství a manželství pod svou ochranu jako základní prioritu své působnosti (Žegklitz, 2005).

Moderní rodina se objevila po příchodu průmyslové revoluce. Mění se i struktura rodin, kdy páry neuzavírají manželství, ale děti vychovávají mimo manželství. Došlo také k nárůstu rozvodovosti a počtu domácností s jedním rodičem. Příčinami změn hodnot ve společnosti jsou jedinci pocházející s rozvedených rodin, narušené dětství, brzký sňatek, odsouvání narození dítěte. Manželství neudrží ani majetkové rozdíly, dlouhé předmanželské soužití a tzv. manželství na zkoušku. V západních zemích není ničím výjimečným práce daleko od domova, která taktéž nepřispívá ke stabilitě rodin. Milníkem, který změnil podobu rodiny je vynález antikoncepce (Jandourek, 2012 s. 195 – 196). Rodina tvořená manželským párem s dětmi zaujímá dnes v Evropě pouhou čtvrtinu všech domácností (Možný, 2006, s. 25). Muž přestal být jediným živitelem rodiny a zmenšily se rozdíly mezi postavením muže a ženy, které získaly značnou samostatnost v osobní, finanční a společenské sféře.

Jestliže chce společnost rozkvétat jako celek, je důležité podporovat a oceňovat rodinu jako instituci. Eva Mitchell (2010, s. 7) uvádí, že se rodina stává předmětem diskuze společenských věd, vznikají problémy spojené s proměnami rodiny, selháváním její funkčnosti a opatřeních podporujících rodinu jako sociální instituci

4.1 Trendy ve změnách rodinného chování

V dnešní době se mění poměry a přístup mladých zakládajících rodin. Podle Bartoše (2002, s. 33) ztrácí význam manželství jako právního nástroje hodnotu, ale důležitější je pro mladé rodiny vztah manželství jako partnerství. Pro dané jedince to znamená emocionální domov a útočiště. Rodina pro ně představuje místo lásky, vzájemné komunikace a pochopení, pomoci a zdroj hrdosti, nikoli materiální zajištění případně status.

Vlivem vnějších i vnitřních příčin nejsou děti pro dnešní zakládající rodiny žádnou samozřejmostí. Vývoj směřuje k bezdětnému až nemanželskému soužití, jehož cílem není reprodukce společnosti, ale konzumní život orientovaný na prožitek. Rodičovství nastává tehdy: „*Když si rodiče mohou dítě ekonomicky, duševně a pedagogicky dovolit*“ (Bartoš, 2002, s. 59).

Sirovátka (2006, s. 59) uvádí příčiny, které změnily jednání, chování a preference žen. Řadí mezi ně: antikoncepci, pracovní příležitosti, rozmach povolání administrativních prací, která jsou pro ženy přijatelnější než dělnické práce, možnost práce na jiný pracovní úvazek, a významnost hodnot životního stylu v moderní době.

Snížení plodnosti

V České republice tak jako v jiných vyspělých zemích je dlouhodobým trendem snižování počtu dětí. Z hodnoty 2 až 4 dětí na ženu poklesla hodnota plodnosti na 1,2 – 2 děti na ženu od roku 1982 (Český statistický úřad, 2013). Problémy s plodností má v současnosti podle Holuba 12 – 15 % párů. Ročně se v ČR provede 9 000 cyklů umělého oplodnění, narodí se zhruba 3 000 dětí (3%) pomocí asistované reprodukce a přibližně 2 krát tolik dětí po aplikaci hormonální léčby či jiných chirurgických zákroků (Holub, 2010, s. 30).

Oddálení rodičovství

Současným fenoménem mladých lidí je odložení početí prvního dítěte do vyššího věku. K tomuto rozhodnutí se váže snižování porodnosti. Důvody vychází nejen z individuálního rozhodnutí, ale váže s k nim i ekonomická situace. Odsunutí rodičovství souvisí s neochotou změny životního stylu bez dětí, opuštění kariéry nebo výskytu zdravotních komplikací

spojených s vyšším věkem. Žít bez dítěte má své pozitivní stránky, kterými jsou nezávislost, cestování, vzdělávání, profesní růst a další volnočasové aktivity. Mladí lidé mají možnost dosáhnout vyššího vzdělání a uplatnit se na trhu práce. Dalším důvodem je pozdější odchod z domu rodičů. Dříve ženy rodily ve věku mezi 20. – 25. rokem. Dnes se první děti rodí matkám okolo 30. roku (Holub, s. 15).

Rozvolnění vztahu mezi sňatkem a rodičovstvím

Zakládající rodina v posledních letech ztrácí svou tradiční podobu. Vznik rodiny, kde jsou partneři manželé, je značně pozvolný, protože legální svazek není nutnou podmínkou pro to, aby mohli vést rodinný život. Velmi se zvyšuje podíl rodin založený na partnerském soužití bez toho, aby uzavřeli sňatek. Manželský svazek je uzavřen zejména na emotivní bázi (Bartoš, 2002, s. 33).

Rozhodnutí jednotlivce pro bezdětnost nebo páru nemít děti

Tímto rozhodnutím jednotlivce nebo páru nemít děti se mění celková struktura rodiny. Klesá nejen počet dětí v domácnosti, ale v dnešní době je zřídka vidět soužití více generací. Roste však počet osob v tzv. „jednočlenných domácnostech“ (Holub, 2010, s. 15).

V Československé republice byla úroveň nejvyšší bezdětnosti u žen narozených na konci 19. století a počátku 20. století, neboť tato generace byla ovlivněna první světovou válkou a následně hospodářskou krizí ve 30. letech (Holub, 2010, s. 29). U generace narozené po roce 1910 se začala bezdětnost snižovat, což bylo ovlivněno plnou zaměstnaností, rozšiřujícím se sociálním zajištěním, příjmovou nivelizací, ekonomicky prosperujícím státem, který se postupně budoval do podoby sociálního státu. Velkou popularitou byla manželská rodina s jedním pracovním příjmem a ženou v domácnosti. V této problematice je důležité rozlišovat, zda se jedná o bezdětnost dobrovolnou nebo nedobrovolnou. Dobrovolná bezdětnost je volba žen (manželů) nemít děti. Nedobrovolná bezdětnost spočívá v různých faktorech např. biologických, kterými jsou neplodnost a sterilita. Mezi další faktory řadíme homosexualitu páru, či neexistenci partnerského vztahu (Holub, 2010).

Rozvodovost

Po řadu století v západních zemích bylo manželství téměř nezrušitelné. V dnešní době z řad objektivních, ale i subjektivních důvodů dochází k nárůstu rozvodovosti. Tento trend nezasahuje pouze Českou republiku, ale zaznamenávají ho i ostatní moderní společnosti. S tímto souvisí vznik neúplných rodin s dětmi, domácností jednotlivců nebo jinak doplněných, a rekonstruovaných úplných rodin. Nejohroženějšími svazky jsou nesezdaná soužití. Naopak nejpevnější manželství jsou ta, která neměla předchozí zkušenost s manželstvím (Gillernová, 2011, s. 106). Současné rodinné vztahy jsou založeny na dobrovolnosti. Domnívám se, že rozvodům by se zabránilo, kdyby manželé byli k sobě více tolerantní a projevovali by vzájemné pochopení, i když má každý rozdílnou povahu. Další příčinou rozvodu rodiny je finanční situace rodin. Důsledky rozvodu na rodinu kladou emocionální zátěž.

Osamělé rodičovství

Trendy v mimomanželské plodnosti a vysoké rozvodovosti vede k tomu, že dítě žije pouze s jedním rodičem zejména s matkou nebo v rodině rekonstruované. Těchto domácností rychle přibývá. V současné společnosti je můžeme zařadit k nejchudším skupinám. Většina těchto matek s dítětem nemají ani vlastní byt. Někteří osamělí rodiče se i v dnešní době setkávají nejen s ekonomickými problémy, ale i s předsudky okolí. Někteří se do této situace dostanou nedobrovolně, ale je zde velká část matek, které žijí samy se svým dítětem respektive dětmi z vlastního rozhodnutí nikoli, že by byly rozvedeny. Tyto ženy – matky jsou dobře finančně zabezpečeny, aby se o dítě mohly starat samy. Ovšem pro většinu matek je realita jiná (Giddens, 1999, s. 168 – 169).

5 Analýza systému státní sociální podpory

V poslední části mé práce se budu zabývat analýzou systému státní sociální podpory (dále jen SSP) od počátku jejího vzniku do současnosti. V úvodu se zmíním o metodologii, kterou jsem si pro svou práci vybrala, následně stručně shrnu systém sociálního zabezpečení a také jednotlivé pilíře a poté se budu zabývat analýzou jednotlivých dávek poskytovaných ze systému státní sociální podpory. V rámci poslední části budou připomenuty i dávky, které již nejsou vypláceny z tohoto systému.

Metodologie

Pro svou praktickou část jsem si vybrala sekundární analýzu, která patří do kvantitativních metod. Prostřednictvím analýzy se vyjadřuje frekvence, pořadí nebo stupeň obsahu textu, který je sám o sobě kvalitativní, ale je převeden na kvantitativní míru. V současném pedagogickém výzkumu se ulehčuje pracný postup, který je nahrazen krácením mechanických prací prostřednictvím počítačových programů, které transformují původní text do podoby, která je vhodná pro výzkumníka, vypočítávají frekvence, vytvářejí tabulky a frekvenční grafy a udělají statistickou analýzu (Gavora, 2000).

5.1 Stručná analýza sociálního zabezpečení

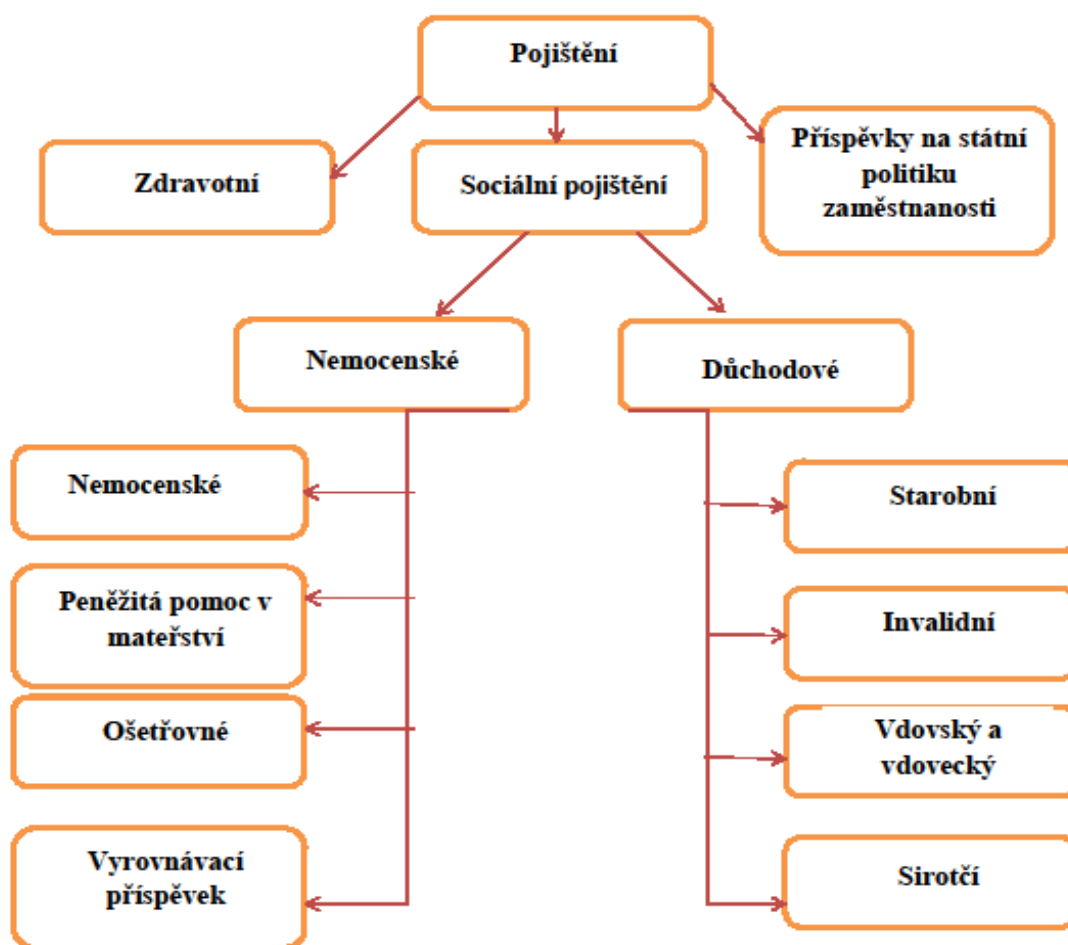
V úvodu praktické části jsem graficky shrnula systém sociálního zabezpečení v ČR.

Obr. 1 Systém sociálního zabezpečení



Prostřednictvím sociálního zabezpečení a jeho právní kvalifikace se zmírňují nebo odstraňují následky sociálních událostí občanů. Systém sociálního zabezpečení je tvořen třemi pilíři, kterými je pojištění, státní sociální podpora a sociální pomoc.

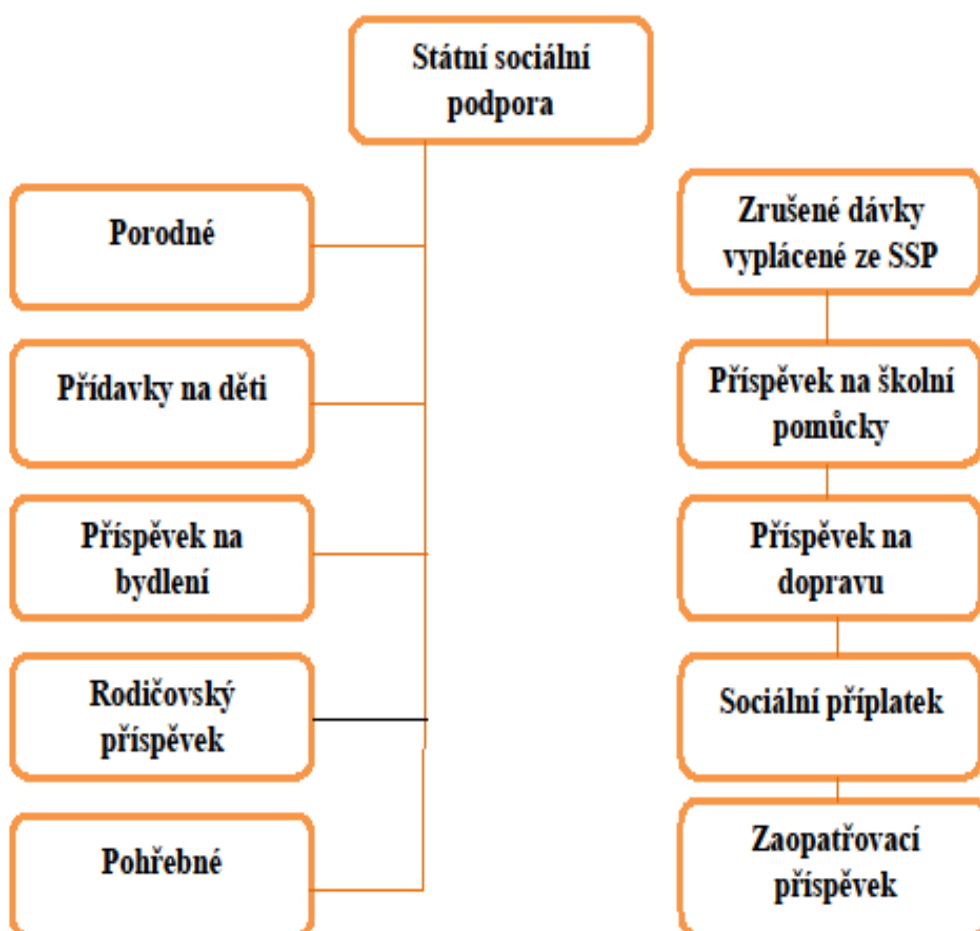
Obr. 2 1. pilíř sociálního zabezpečení - pojištění



Z daného obrázku je patrné, že pilíř pojištění tvoří zdravotní pojištění, sociální pojištění a příspěvky na státní politiku zaměstnanosti. Tento pilíř, jak bylo zmíněno výše, finančně zabezpečuje jedince nebo jeho rodinné příslušníky při událostech, proti kterým se můžeme pojistit. K těmto událostem řadíme nemoci, úrazy, invaliditu, smrt živitele a stáří.

Sociální pojištění je tvořeno složkou nemocenského a důchodového pojištění. Z nemocenského pojištění je vyplácena nemocenská, podpora při ošetřování člena rodiny, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství a peněžitá pomoc v mateřství. V rámci důchodového pojištění jsou vypláceny tyto druhy důchodů: starobní, invalidní, vdovský a vdovecký a sirotčí.

Obr. 3 2. pilíř sociálního zabezpečení – státní sociální podpora



Druhým pilířem sociálního zabezpečení je systém státní sociální podpory, který je regulován zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. V rámci tohoto systému se stát

se podílí na krytí nákladů na výživu a ostatní základní potřeby dětí a rodin. Stát také poskytuje podporu i v jiných sociálních situacích. V roce 2008 zaznamenal tento pilíř velké změny v důsledku přijetí zákona o stabilizaci veřejných rozpočtů č. 261/2007 Sb., a dochází k novelizaci některých dávek a nároky na jejich výplatu. Do dávek státní sociální podpory spadá porodné, rodičovský příspěvek, přídavek na dítě, příspěvek na bydlení a pohřebné. Dříve v rámci tohoto systému byly vypláceny dávky, kterými byly: příspěvek na školní pomůcky, příspěvek na dopravu, sociální příplatek, zaopatřovací příspěvek a dávky pěstounské péče.

Obr. 3 3. pilíř sociálního zabezpečení – sociální pomoc



Třetí pilíř sociálního zabezpečení tvoří systém sociální pomoc, která se uplatňuje tedy, kdy občan není schopen se sám zaopatřit, nemá sociální pojištění a ani nesplnil podmínky pro vznik nároku státní sociální podpory. Z tohoto systému jsou poskytovány dávky sociální

péče, kde řadíme příspěvky pro zdravotně postižené osoby a příspěvek na péči. V rámci sociálního zabezpečení se stanovuje pomoc v hmotné nouzi, ze které jsou vypláceny dávky, kterými je příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc.

Dávky pěstounské péče byly do roku 2013 vypláceny ze státní sociální podpory, ale nyní jsou obsaženy v zákoně č. 359/1999 Sb., a skládají se z dávek, který jsou příspěvek na úhradu nákladů, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte a příspěvek na nákup motorového vozidla.

5.2 Analýza systému státní sociální podpory

Cílem mé práce je nejenom popis systému dávek SSP v rámci nástrojů rodinné politiky, ale i analýza jejich vývoje a proměn v jednotlivých letech. V následující kapitole se budu proto věnovat jednotlivým dávkám, které jsou vypláceny ze systému státní sociální podpory, ale zmíním se i o dávkách, které již nejsou vypláceny z tohoto systému. V rámci této kapitoly si vymezíme pojem dávka a její následné členění.

Dávkami se rozumí převod majetku ve prospěch jiného. Je to nástroj povinné či dobrovolní redistribuce prostředků ve prospěch těch, kteří jsou potřební a jejich potřeby jsou uznány společností. Dávkou mohou být peníze nebo věci (Tomeš, 2010, s. 338).

Věcné dávky mají povahu odměny, nebo jsou součástí odměny nebo slouží k uspokojování určitých potřeb. Věcná dávka se poskytuje, jestliže by padlo podezření, že peněžitá dávka nebude použita k danému účelu, nebo dávka nebude použita daným jednotlivcem k zamýšlenému účelu, anebo věcné plnění lépe plní daný účel. Tato dávka může být jednorázová nebo opakující se (Tomeš, 2010, s. 338 – 339).

Peněžitými dávkami se rozumí obnosy, které jsou vypláceny těm, kdo na ně mají nárok nebo těm, kterým byli poskytnuty jako dar. Nárok na tuto dávku má povahu obligatorní nebo fakultativní. Obligatorní dávky jsou vypláceny těm, kteří splnili zákonem stanovené podmínky. Fakultativní dávky jsou vypláceny těm, kterým to bylo přiznáno úředním výrokem. Peněžité dávky jsou jednorázové nebo opakované. Jednorázové dávky jsou vypláceny těm, kteří splní předepsané podmínky. Tyto dávky se mohou opakovat, jsou-li znovu splněny podmínky. Opakující dávky se poskytují v pravidelném časovém intervalu, ze stejného důvodu, v určené výši a za podmínek, jestliže trvají. Peněžitá dávka se poskytuje stále ze stejného důvodu, protože změní-li se důvod, dávka zpravidla zaniká (Tomeš, 2010, s. 339 - 341).

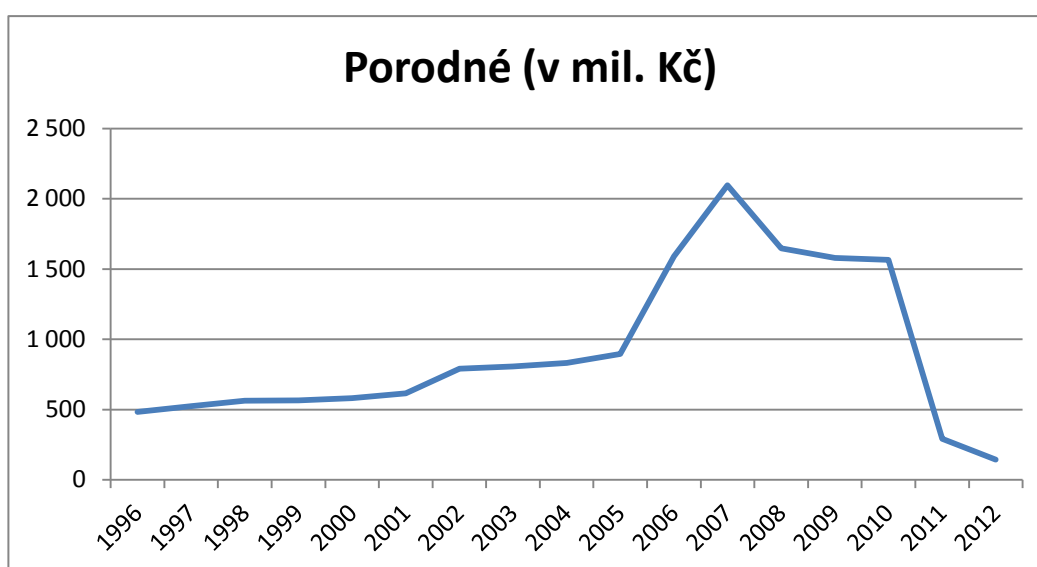
Porodné

Porodné je jednorázová částka, která se přispívá (zpravidla) matce na náklady související s narozením dítěte a je vyplácena v závislosti na majetkových poměrech rodiny. Účelem této dávky je příspěvek rodině na úhradu nákladů spojených s narozením dítěte a také usnadnění péče o novorozence (Tomeš, 2011, s. 200). Tato dávka vznikla v roce 1946 jako věcná dávka,

prostřednictvím které se poskytovaly pleny, oblečení či kočárek pro rodiny. V roce 1953 v důsledku měnové reformy byla nahrazena peněžitou dávkou (Tomeš, 2010, s. 243).

Podle zákona o státní sociální podpoře v posledním platném znění má nárok na porodné žena, která dítě porodila nebo otec dítěte, nebo osoba, která převzala dítě do trvalé péče místo rodičů do jednoho roku věku dítěte. Na dávku má nárok rodina, kde se narodilo první živě narozené dítě a stanovená hranice příjmů nepřesáhne násobek 2,4 životního minima před narozením dítěte. Výše dávky činí 13 000 Kč na jedno dítě. Narodí-li se dětí více, výše porodného činí 19 500 Kč.

Graf č. 1 Výdaje na porodné ze SSP v letech 1996 – 2012



Zpracováno na základě dat Českého statistického úřadu a Analýzy Sylvie Ettllové.

Porodné je dávka, která prošla výraznou proměnou od svého vzniku. Cílem vlády v první polovině 90. let bylo snížení závislosti rodin na sociálních dávkách. Důležitým faktorem bylo zavedení závislosti výše dávek na výši životního minima, což zajistilo jejich valorizaci. Vláda České strany sociálně demokratické (dále jen ČSSD) od roku 1998 vycházela z potřeby vytvoření koncepce rodinné politiky a později navrhla konkrétní opatření, která měla přispět ke zvýšení porodnosti.

V roce 2001 se podařilo vládě ČSSD prosadit zvýšení dávky poskytované při narození dítěte. V roce 2006 došlo u porodného ke změnám násobků životního minima pro výpočet této dávky z pětinásobku na desetinásobek, proto náklady vyplacené náklady byly téměř dvojnásobné. Tento úkon mohl být podpořen počtem narozených dětí a růstem porodnosti. Výše porodného činila 17 500 Kč na 1 dítě a u vícečetných porodů 52 500 Kč. Následující rok byl opět navýšen koeficient u porodného, proto se zvýšila i suma vyplacených dávek. S přijetím zákona o stabilizaci veřejných rozpočtů z roku 2008 došlo k řadě změn ve vyplácení dávek ze systému státní sociální podpory. Porodné bylo stanoveno pevnou částkou na 13 000 Kč, proto výdaje na tuto klesly. Od roku 2011 došlo ke výrazným změnám, jak bylo uvedeno výše, nárok mají pouze ty rodiny, kde příjem rodiny nepřesahuje násobek 2,4 životního minima a pouze na první narozené dítě.

Rodičovský příspěvek

Rodičovský příspěvek kompenzuje mzdu rodiči, který je na rodičovské dovolené. Při splnění zákonem stanovených podmínek má rodič nárok na tuto dávku. Cílem tohoto příspěvku je zapojení obou rodičů do péče o malé dítě a umožnit rodiči omezenou výdělečnou činnost současně s pobíráním rodičovského příspěvku (Tomeš, 2011, s. 201). Podle zákona o státní sociální podpoře má nárok na rodičovský příspěvek rodič, který po celý den a řádně pečuje o jedno dítě, nejdéle do věku 4let dítěte. Výše rodičovského příspěvku podle poslední platné úpravy činí 220 000 Kč. Rodič si může volit výši příspěvku i délku jeho pobírání, jestliže lze jednomu z rodičů stanovit k datu narození dítěte 70% 30 násobku denního vyměřovacího základu pro stanovení peněžité pomoci v mateřství nebo nemocenské v souvislosti s porodem nebo převzetím dítěte.

Výše měsíčního rodičovského příspěvku se vztahuje na vyměřovací základ. Pokud 70% 30 násobku vyměřovacího základu je nižší nebo roven 7 600 Kč, rodičovský příspěvek činí nejvýše 7 600 Kč. Převyšuje-li hranice denního vyměřovacího základu částku 7 600 Kč, je výše omezena touto částkou, výše rodičovského příspěvku může činit maximálně částku 11 500 Kč. Lze-li vyměřovací základ stanovit u obou rodičů, vychází se z toho, který je vyšší. Výši rodičovského příspěvku lze měnit jedenkrát za tři měsíce.

Nelze-li ani jednomu z rodičů ustanovit denní vyměřovací základ, výše rodičovského příspěvku činí v pravidelných měsíčních částkách 7 600 Kč, do konce 9. měsíce věku a následně ve výši 3 800 Kč do 4 let věku dítěte.

Nárok vzniká rodiči, jehož dítě, mladší 2 let, navštěvuje jesle, mateřskou školu nebo jiné zařízení pečující o děti předškolního věku v rozsahu 46 hodin v kalendářním měsíci. Dítě může navštěvovat léčebná rehabilitační zařízení nebo jesle, mateřskou školu nebo jiná zařízení po zdravotně postižené děti v předškolním věku nepřevyšující 4 hodiny denně. Dítě zdravotně postižené může navštěvovat jesle, mateřskou školu nebo jiné zařízení pro děti předškolního věku v rozsahu nepřevyšující 6 hodin denně. Dítě, jehož rodiče jsou odkázáni na pomoc jiné osoby, mohou navštěvovat jesle, mateřskou školu, či jiné zařízení pro děti předškolního věku nepřevyšující 4 hodiny denně. Dítě, které dovršilo 2 let, nemá omezenou docházku do těchto zařízení.

Graf č. 2 Výdaje na rodičovský příspěvek ze SSP v letech 1996 – 2012



Zpracováno na základě dat Českého statistického úřadu a Analýzy Sylvie Ettllové.

Rodičovský příspěvek prošel také velkými změnami a jde o jednu z nejstarších dávek poskytovaných rodinám s dětmi. V ČR je poskytována všem rodinám. Jak již bylo zmíněno, cílem vlády v první polovině 90. let bylo snížení závislosti rodin na dávkách, proto výraznější změna nastala až po roce 2001, kdy vláda ČSSD prosadila zvýšení částky rodičovského

příspěvku a možnosti si přivydělávat při pobírání této dávky. K dalším změnám dochází v roce 2004, kdy byla částka zvýšena o více jak 1 000 Kč. V následujících letech se výše rodičovského příspěvku zvyšovala, což mohlo být způsobeno změnou podmínek pro jeho výplatu a týkaly se omezení návštěv jeslí, mateřských škol a jiných zařízení pečující o děti předškolního věku. V roce 2007 došlo k navýšení rodičovského příspěvku o více jak dvojnásobnou částku. Rok 2008 s sebou přinesl změnu v možnosti čerpání této dávky ve třech variantách podle délky jeho pobírání. Vlivem zákona o stabilizaci veřejných rozpočtů se v následujících letech zmenšuje i suma vyplácena na tuto dávku ze systému SSP. ČR je kritizována kvůli tomu, že je upřednostňována péče o dítě v rodině bez možnosti využití zařízení pečující o malé děti. Nezáměr o jesle je zapříčiněn vysokými poplatky za pobyt dítěte v instituci a zejména pro rodiny s nižšími příjmy je tato možnost nereálná.

Přídavek na dítě

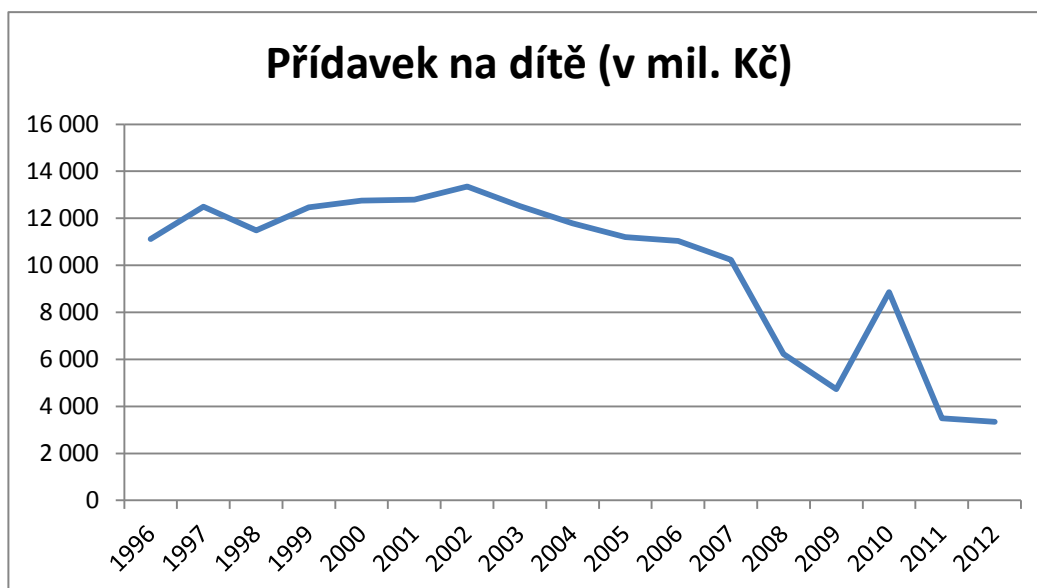
Přídavek na dítě podle zákona o státní sociální podpoře v posledním platném znění pokrývá náklady spojené s výchovou a výživou nezaopatřených dětí. Jeho výše se diferencuje podle věku dítěte. Nárok vzniká rodině, podle zákona o státní sociální podpoře, ve které žije nezaopatřené dítě a příjem rodiny je nižší než 2, 4 násobku životního minima. Příjemcem dávky je nezaopatřené dítě v době zletilosti, nezletilým dětem spravují tuto dávku zákonní zástupci. Pro výpočet dávky se posuzuje příjem rodiny za předchozí kalendářní rok, do něhož je zahrnut i rodičovský příspěvek.

Tab. 1 Výše přídavku na dítě v závislosti na věku nezaopatřeného dítěte v současnosti

Věk nezaopatřeného dítěte v rodině	Výše přídavku na dítě měsíčně
Do 6 let	500 Kč
Od 6 let do 15 let	610 Kč
Od 15 let do 26 let	700 Kč

Zpracováno autorkou na základě zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře v posledním znění.

Graf č. 3 Výdaje na příspěvek na dítě ze SSP v letech 1996 – 2012



Zpracováno na základě dat Českého statistického úřadu a Analýzy Sylvie Ettllové.

Přídavek na dítě prošel postupnými změnami během svého vývoje tak jako obě předchozí dávky. Přídavek na dítě ztratil svůj význam už v roce 1993, kdy jejich výše již neodvozovala od počtu dětí v rodině. S přijetím zákona o státní sociální podpoře v roce 1995 se také zmenšil okruh příjemců této dávky, protože dávky se poskytovaly na principu adresnosti. Tímto jsou znevýhodňovány rodiny se středními příjmy a podporuje pouze nízkopříjmové rodiny. V souvislosti s těmito změnami můžeme spojovat i změny v reprodukčním chování.

V roce 2008 poklesly výdaje na tuto dávku, což bylo způsobeno zúžením okruhu příjemců. Nárok vznikl nově pouze rodinám s příjmem do 2,4 násobku životního minima, oproti násobku v předchozím roce, který činil 4,0. V roce 2009 můžeme opět zaznamenat mírný pokles výdajů, což je způsobeno zákonem o stabilizaci veřejných rozpočtů.

Příspěvek na bydlení

Příspěvek na bydlení je příjmově testovaná dávka a zákon o státní sociální podpoře v posledním platném znění stanoví, komu má být vyplácen. Příspěvek na bydlení pomáhá rodinám nízkými příjmy, ale i jednotlivcům, kteří jsou vlastníky či nájemci bytu a jsou

přihlášení k trvalému pobytu. Nárok na tuto dávku mají rodiny podle zákona o státní sociální podpoře, jejichž příjem z 30 % (v Praze 35 %) nepokryje náklady na bydlení a zároveň nepřevyšují stanovené normativy. Příspěvek podléhá testováním příjmů rodiny za předchozí kalendářní čtvrtletí. Zohledňuje náklady rodiny na bydlení, formu vlastnictví bytu, velikost obce, počet členů rodiny. Dále bere v úvahu náklady za energie, vodné, stočné, odpady a vytápění. Příspěvek se vyplácí po dobu 84 měsíců v posledních 10 kalendářních letech, vyjma domácností složených z osob starších 70 let a osob se zdravotním postižením bydlících ve speciálních bytech.

Graf č. 4 Výdaje na příspěvek na bydlení ze SSP v letech 1996 – 2012



Zpracováno na základě dat Českého statistického úřadu a Analýzy Sylvie Ettlrové.

Příspěvek na bydlení se také změnil v rámci své existence. Novelizací zákona došlo v roce 2007 ke změně tohoto příspěvku. Podmínky pro jeho výplatu jsou uvedeny výše. Dávka není přiznána osobě, která je v podnájmu. Příspěvek na bydlení je jednou z dávek státní sociální podpory, které se každoročně mění v důsledku vydaného nařízení vlády, které navyšuje částky rozhodné pro výpočet nároku na dávku. Tento příspěvek se stává dostupnějším většímu počtu rodin a jednotlivcům.

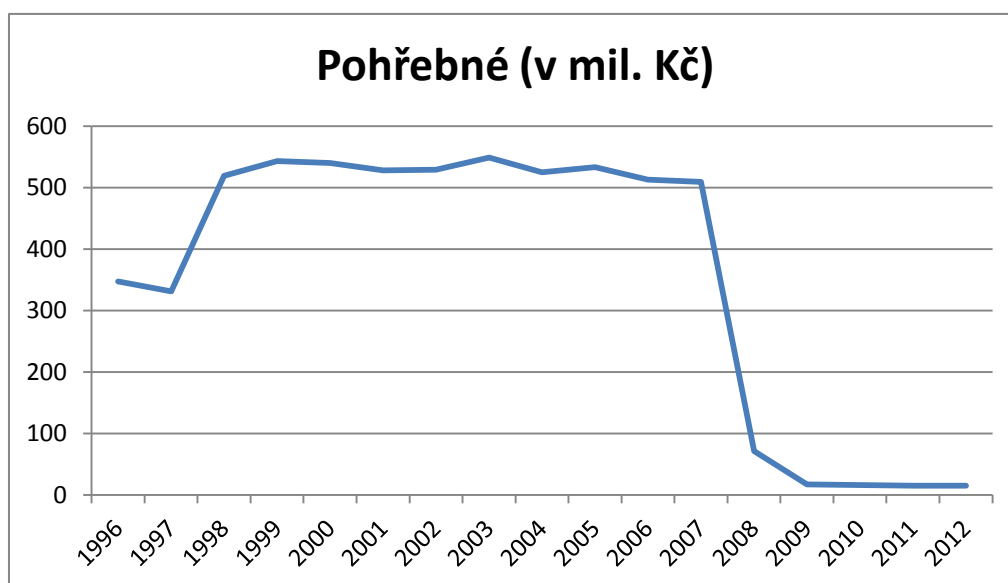
Nárůst sumy vyplácených dávek na příspěvek na bydlení je spojen s hospodářskou a ekonomickou krizí. Ta způsobila, že roste počet lidí, kteří jsou dlouhodobě bez práce, a proto

nejdou schopni reagovat na rostoucí náklady na bydlení. Z tohoto důvodu roste počet žadatelů, rodin i jednotlivců, o tuto dávku.

Pohřebné

Účelem pohřebného je přispět osobě, která má trvalý pobyt na území České republiky na náklady spojené s pohřbem. Do 31. 12. 2007 pohřebné náleželo každé osobě, která prokázala, že vypravila pohřeb. Pohřebné je jednorázová částka, která je poskytnuta osobě, která vypravila pohřeb nezaopatřenému dítěti nebo osobě, která byla rodičem nezaopatřeného dítěte s trvalým obytem na území ČR (Tomeš, 2011, s. 227). V současné době výše pohřebného činí 5 000 Kč podle zákona o státní sociální podpoře v posledním platném znění.

Graf č. 5 Výdaje na pohřebné ze SSP v letech 1996 - 2012



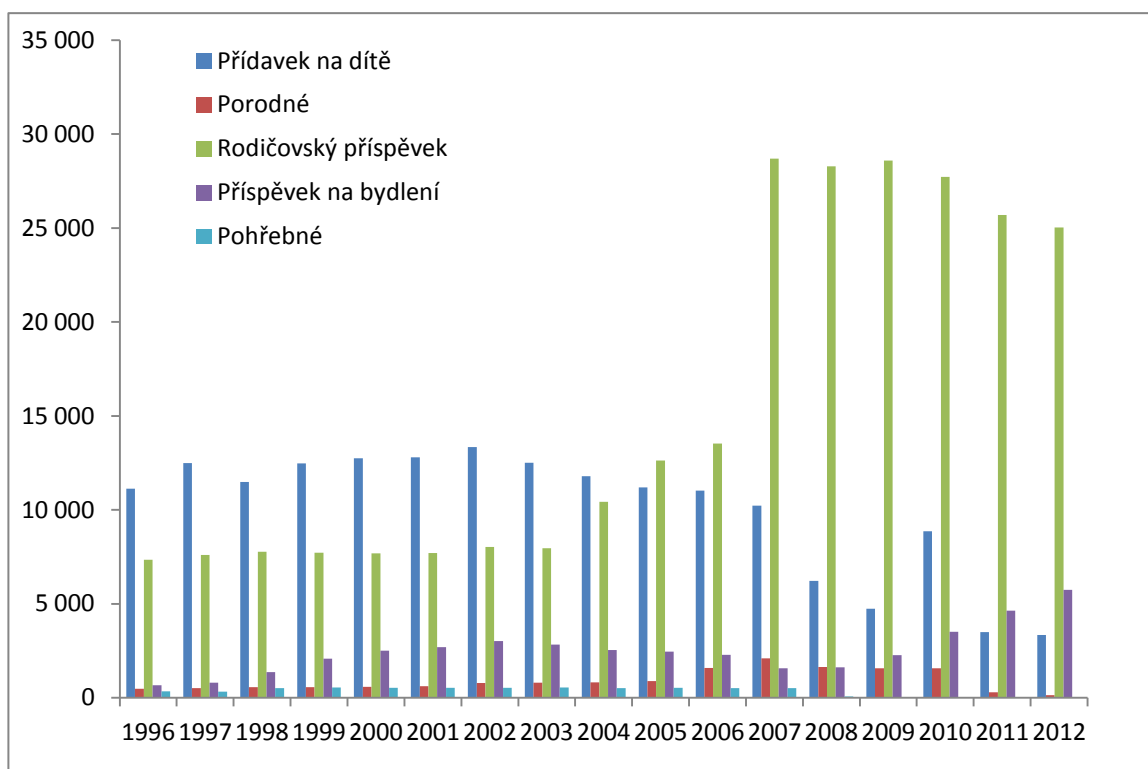
Zpracováno na základě Českého statistického úřadu a Analýzy Sylvy Ettlerové.

Pohřebné je dlouholetou dávkou, která byla vždy systémová a cílená na úhradu nákladů spojené s pohřbem, které jsou vysoké. S přijetím zákona o stabilizaci veřejných rozpočtů za vlády Mirka Topolánka došlo k reformě ve vyplácení pohřebného. Z uvedeného grafu je očividné, že s přijetím zákona o stabilizaci veřejných rozpočtů došlo k rapidnímu poklesu výdajů na vyplácení pohřebného, které je vázané na jedinou sociální událost, kterou

je přítomnost či úmrtí nezaopatřeného dítěte v rodině. Zajímavostí je, že suma vyplácených dávek od roku 1998 do roku 2007 se nijak nemění a proto můžeme říci, že v daných letech umíral zhruba stejný počet lidí.

Přehled vyplácených dávek v rámci SSP

Graf č. 6 Přehled dávek SSP v letech 1996 – 2012



Zpracováno na základě dat Českého statistického úřadu a Analýzy Sylvie Ettllové.

V rámci rodinné politiky bylo upuštěno od populačního hlediska dávek státní sociální podpory, protože toto hledisko nebylo vědecky prokázáno, a stát zvýraznil funkci rodiny a potřeby jejích členů v různých fázích životního cyklu. Pomoc je poskytována zejména rodinám, které nemají dostatek financí nebo finančně selhávají nebo nejsou schopny tyto zdroje využívat. Dotvořil se systém sociálních dávek a služeb pro rodiny. Dochází ke zrovnoprávnění mateřství se zaměstnáním a zavedl se rodičovský příspěvek rodiči, který pečuje o dítě. Cílem bylo nízkopříjmovým rodinám zaručit alespoň dosáhnoutí životního

minima. Díky restrukturalizaci rodinných přídaveků dochází k odstranění závislosti na zaměstnání rodičů. Dále se stát snažil rozvíjet systém pomoci ohroženým dětem a rodinám účelovými dávkami, které jsou vázány na bydlení apod. (Tomeš, 2010, s. 298).

V rodinné politice v letech 1990 – 1992 byl přijat zákon o rodičovském příspěvku spolu s mechanismem jeho valorizace. Jeho výše zaostávala za vývojem průměrných mezd, jak uvádí Tomeš (2010). V následujících letech byl přijat zákon o státní sociální podpoře, který je považován jako reformní v rámci českých dějin. S nástupem vlády ČSSD v čele s Milošem Zemanem, dále Vladimírem Špidlou a následně Stanislavem Grossem, v roce 1998 byla sociální politika klíčovým faktorem zdravého rozvoje společnosti. Tato vláda připravila Národní program podpory rodin s dětmi a počítala s fondovým zabezpečením potřeb rodin s dětmi v různých fázích života. Také slíbila změny v daňovém systému, jenž měl zvýhodňovat rodiny s dětmi (Tomeš, 2010).

Nejvýraznější navýšení dávek v systému SSP bylo v předvolebním období v roce 2006 za vlády Jiřího Paroubka. Zvýšilo se porodné, přídavek na dítě a rodičovský příspěvek. Nově byl nově zaveden příspěvek na školní pomůcky. Porodné se zvýšilo na dvojnásobnou částku a pro vícečetné porody byly dávky razantně navýšeny. U dvojčat částka činila 52 000 Kč a u trojčat dosahovala výše porodného dokonce 78 750 Kč. Příspěvek na školní pomůcky byl jednorázovou dávkou ve výši 1000 Kč a obdržely jej všechny rodiny, které pobíraly přídavek na dítě a nastupovaly do první třídy základní školy. V této době naši zemi v tuto neohrožovala ekonomická a hospodářská krize, země disponovala dobrými ukazateli a životní úroveň obyvatel byla poměrně stabilní. Tato rozhodnutí týkající se navýšení dávek státní sociální podpory souvisela zejména s předvolebním úsilím získat co největší počet míst v poslanecké sněmovně. V důsledku tohoto rozhodnutí došlo k dalšímu zatížení země a zvýšení státního dluhu.

Sociální politika v letech 2006 – 2009 za vlády Občanské demokratické strany změnila především zákon o zaměstnanosti tak, aby podpořila zájem o práci, a také změnila výrazně zákon o státní sociální podpoře (Tomeš, 2010, s. 408). V roce 2007 byl přijat zákon o stabilizaci veřejných rozpočtů, který reagoval na rostoucí dluh státu a tímto se změnil v podstatě všechny dávky vyplácené ze systému SSP a staly závislými na výši příjmu rodiny.

5.3 Zrušené dávky vyplácené ze SSP

Příspěvek na školní pomůcky

Příspěvek na školní pomůcky byla dávka s účinností od 1. 6. 2006 do 31. 12. 2007. Mohli ji čerpat rodiče od července 2006 do konce roku 2007. Jeho výše činila 1 000 Kč. Byl určen dětem, které v roce 2006 nastoupily do první třídy základní školy a pobíraly přídavek na dítě (Ettlerová, 2008, s. 13).

Graf č. 7 Příspěvek na školní pomůcky



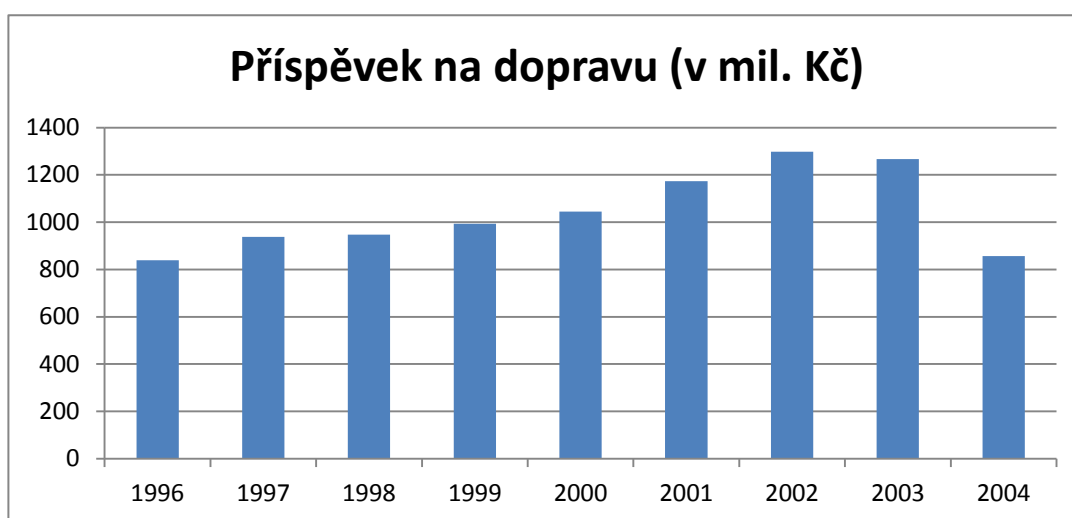
Zpracováno na základě dat Českého statistického úřadu a Analýzy Sylvie Ettlerové.

Příspěvek na školní pomůcky byl zaveden z důvodu zvyšujících nákladů na školní potřeby. Tento příspěvek měl umožnit se s takovou situací lépe vyrovnat. Příspěvek dostávaly pouze ty děti, na které rodiče pobíraly přídavek na dítě. Tato dávka se ukázala jako nesystémová a byla velice kritizovaná z důvodu její neefektivnosti a okruhu rodin, které na ni měly nárok. Největší kritiku na tuto dávku vznesli rodiče dětí, které nastupovaly na střední školu. Poukazovaly zejména na mnohonásobné náklady na pomůcky, než tomu je u žáků nastupujících do prvního ročníku základní školy.

Příspěvek na dopravu

Příspěvek na dopravu byl vyplácen do 31. 12. 2006 a byl spojen s úhradou nákladů spojených s dojížděním dětí do školy mimo místo bydliště. Příspěvek byl zrušen a nahrazen slevami na žakovském jízděném v autobusové a železniční přepravě (Ettlerová, 2008, s. 14).

Graf č. 9 Příspěvek na dopravu



Zpracováno na základě dat Českého statistického úřadu a Analýzy Sylvie Ettlerové.

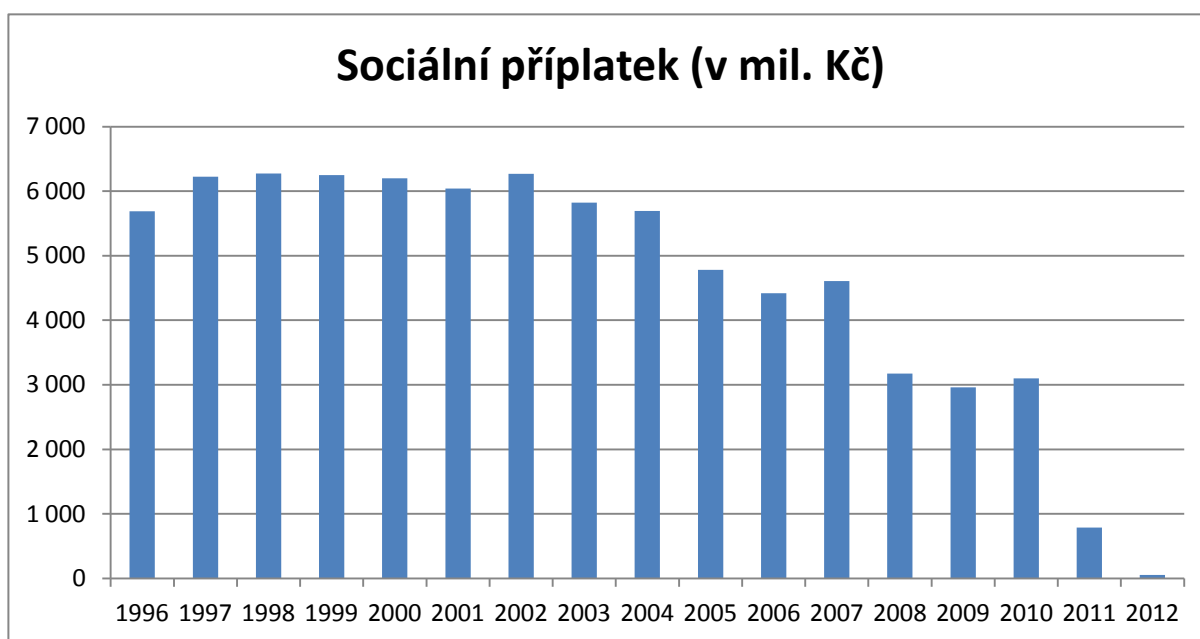
Příspěvek na dopravu byla testovaná dávka závisající na příjmu rodiny za předchozí kalendářní rok. Nárok měla rodina, kde dítě plnilo povinnou školní docházku bez ohledu na příjem rodiny. Jednalo – li se o dítě dojíždějící na střední či vysokou školu, byl příspěvek poskytován tehdy, jestliže čistý příjem rodiny nepřesáhl 2,0 násobku životního minima rodiny za předchozí kalendářní rok.

Sociální příplatek

Sociální příplatek byl určen nízkopříjmovým rodinám a rodinám se zdravotně postiženým členem. Příplatek kryl náklady plynoucí se zabezpečením potřeb jejich dětí. Nárok na sociální příplatek vznikl rodině pečující alespoň o jedno nezaopatřené dítě, bylo-li dlouhodobě nemocné, dlouhodobě (těžce) zdravotně postižené, nebo byl jeden z rodičů dlouhodobě

zdravotně postižený. Hranice příjmů rodiny nesměla překročit dvojnásobek životního minima rodiny. Do příjmů byl započítán příspěvek na dítě a rodičovský příspěvek (Ettlerová, 2008, s. 13 – 14).

Graf č. 10 Sociální příplatek



Zpracováno na základě dat Českého statistického úřadu a Analýzy Sylvy Ettlerové.

Sociální příplatek byla dávka, která byla určena chudým rodinám s dětmi, a kompenzoval jejich finanční situaci. Od ledna 2011 došlo ke zpřísnění pravidel k vyplácení této dávky. Nárok byl vázán na péči o nezaopatřené dítě, na dítě se zdravotním postižením nebo rodiče a hranice příjmů rodiny nesměla vyšší než dvojnásobek životního minima rodiny. Od ledna 2012 byl sociální příplatek zrušen úplně. Institut posouzení příjmové situace byl přesunut na nový institut příspěvku na péči. Současně byl zrušen rodičovský příspěvek pro rodiče postižených dětí.

Zaopatřovací příspěvek

Zaopatřovací příspěvek byl vyplácen do 31. 12. 2004 a zabezpečoval rodinu vojáka vykonávající základní nebo náhradní vojenskou službu (Ettlerová, 2008, s. 14).

Graf č. 11 Zaopatřovací příspěvek



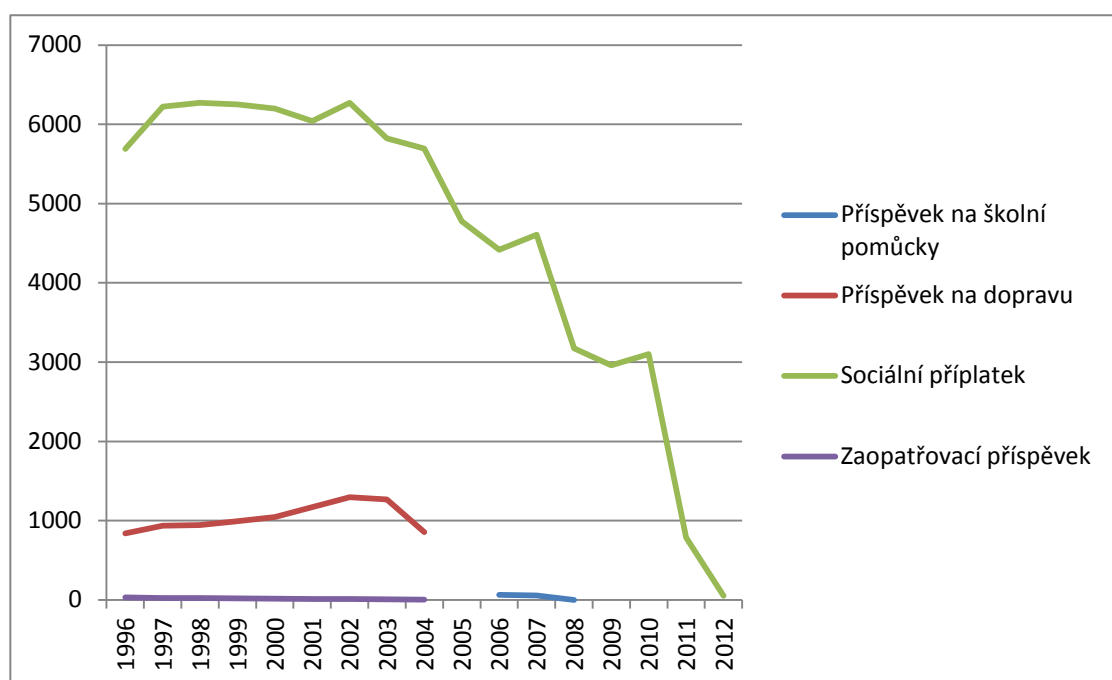
Zpracováno na základě dat Českého statistického úřadu a Analýzy Sylvie Ettllové.

Tento příspěvek si mohli nárokovat rodiny, kdy muž konal základní nebo náhradní službu nebo vojenské cvičení v Armádě České republiky a u Hradní stráže nebo civilní službu a muž neměl nárok na náhradu mzdy, platu nebo jiného příjmu po dobu služby. Tento příspěvek náležel i rodinám, kde plnila některou z uvedených služeb žena. Od ledna 2005 není povinná základní vojenská služba a Armáda ČR je plně profesionální, na tuto skutečnost reagoval i systém státní sociální podpory a zrušil vyplácení zaopatřovacího příspěvku, neboť ztratil tento příspěvek význam.

Přehled dávek vyplácených ze systému SSP, které již byly zrušeny

V daném grafu můžeme pozorovat příspěvky, které byly vypláceny ze systému státní sociální podpory. Jak již bylo zmíněno výše, patří zde příspěvek na školní pomůcky, příspěvek na dopravu, sociální příplatek a zaopatřovací příspěvek.

Graf č. 12 Přehled vyplacených dávek SSP v letech 1996 – 2012, které již byly zrušeny



Zpracováno na základě dat Českého statistického úřadu a Analýzy Sylvie Ettlrové.

Příspěvek na školní pomůcky byl vyplácen od 1. 6. 2006 do 31. 12. 2007 a jednalo se o jednorázovou dávku. Z grafu můžeme vyčíst, že náklady na něj nebyly nikterak vysoké a byl vyplácen pouze rodinám, které pobíraly příplatek na dítě, jeho výše činila 1 000 Kč.

Příspěvek na dopravu byl vyplácen do 30. 6. 2004 a byl spojen s úhradou nákladů spojených s dojížděním dětí do školy mimo místo bydliště. Poté byl nahrazen slevami na žakovském jízdném v autobusové a železniční přepravě.

Sociální příplatek byl v roce 2012 zrušen a byl určen zejména nízkopříjmovým rodinám a rodinám starajícím se o zdravotně postiženého člena. Příplatek kryl náklady plynoucí se zabezpečením jejich dětí.

Zaopatřovací příspěvek byl vyplácen do 31. 12. 2004 a zabezpečoval rodinu vojáka vykonávající základní nebo náhradní vřesnou službu.

Výdaje na dávky SSP se za dobu své existence několikrát změnilly. Na počátku 90. let došlo k nárůstu, což bylo důsledkem snahy o zabránění propadu široké vrstvy obyvatelstva do chudoby. Po roce 1995 docházelo k pravidelnému navyšování vyplácené sumy ze systému SSP, které reagovaly na valorizaci jednotlivých dávek souvisejících se zvyšováním částek životního minima. Rok 2007 s sebou přinesl také výrazné navýšení, které bylo způsobeno

změnou ve vyplácení rodičovského příspěvku. K výraznému poklesu dochází v roce 2011, kdy byl přijat vládou úsporný vládní balíček, který zrušil vyplácení sociálního příplatku. Rodičovský příspěvek se sjednotil ve výši vyplácené částky 220 000 Kč a porodné je vypláceno těm rodinám, jejichž příjem nepřesáhne 2,4 násobku životního minima a pouze na první živě narozené dítě. Rodinná politika by neměla být orientována pouze na nízkopříjmové rodiny, ale měla by se zaměřit na všechny typy rodin. U rodin s průměrným příjmem by měla vláda zajistit opatření reagujících na ztrátu zaměstnání, protože se jedná o početnou skupinu obyvatelstva a podpora této vrstvy by byla velice nákladná. Význam stávajících dávek SSP v rámci nástrojů rodinné politiky nemá výraznější vliv na zakládající rodiny, ale jsou významné zejména pro rodiny s nízkými příjmy, které nedosáhnou na životní standart, nebo pro ty rodiny, které pobírání dávek se systému sociálního zabezpečení demotivuje pracovat.

Závěr

V úvodu této práce jsem uvedla důvody, které mě motivovaly k výběru tématu kvalifikační práce. Cílem práce byl popis systému dávek státní sociální podpory v rámci nástrojů rodinné politiky a provedení analýzy vývoje a proměn jednotlivých dávek od jejich vzniku po současnost. Výsledkem práce je souhrn informací z oblasti rodinné politiky zaměřené na vybrané formy podpory rodin, zejména na peněžité dávky státní sociální podpory. Analýza jednotlivých dávek je zpracována od jejich vzniku po současnost do přehledných grafů s uvedenými komentáři jejich změn, případně důvody jejich zrušení.

Z pedagogického hlediska nás práce seznamuje s cíli rodinné politiky a jejím formováním. Zabývá se rodinou a jejími proměnami, nástroji rodinné politiky v rámci systému sociálního zabezpečení a nepřímými formami podpory rodin zahrnující zejména péči o děti předškolního věku. Tuto práci je možno využít k získání základních poznatků o rodinné politice v rámci sociální politiky se zaměřením na dávky státní sociální podpory. Přínosem práce je přehlednost jednotlivých dávek ze systému SSP od jejich vzniku po současnost.

V současné době rodinná politika hraje významnou a klíčovou roli ve společnosti. V posledních letech se diskutuje zejména o tom, jak by měla být nadále rozvíjena. S tímto souviselo přijetí Koncepce rodinné politiky v roce 2005, která uznává odpovědnost státu za podmínky, které vytváří rodinám s dětmi. Očekáváním bylo, že stát bude reagovat na koncepci a zajistí stabilní politiku vůči rodinám s dětmi, ale z důvodu hospodářské a finanční krize se tak nestalo.

Dalším bodem rodinné politiky by mělo být vytvoření pevného prostředí, které může pozitivně ovlivnit nárůst porodnosti přizpůsobující se novým požadavkům. Negativní zkušenosti z dřívějších let související s plnou zaměstnaností žen a kolektivní péčí dětí v zařízeních od nejtělejšího věku, ovlivňují rozhodování současných vlád.

Rodinná politika by měla podporovat všechny rodiny s dětmi bez ohledu na jejich příjem. Cílem by měla být tvorba podmínek směřujících ke skloubení rodinné a pracovní sféry. S tímto souvisí počet institucí pečujících o děti předškolního věku. Otázkou nadále zůstává vhodnost zařízení pečující o děti do tří let. Vzhledem politickým neshodám neexistuje spojitost státní sociální podpory a základní orientací rodinné politiky. To je příčinou nestabilního populačního klimatu a nemůžeme očekávat, že plodnost žen vzroste.

Použité zkratky

ČR – Česká republika

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

ČSSZ – Česká správa sociálního zabezpečení

SSP – Státní sociální podpora

Seznam literatury a zdrojů

BARTOŠ, František et al. *Normativní základy rodinné politiky - co by stát mohl a měl v rámci rodinné politiky dělat a co ne: (sborník z česko-německo-rakouské konference): Praha, 10. - 11. 12. 2001*. Brno: Národní centrum pro rodinu, 2002. s. 107.

BRDEK, Miroslav a Hana JÍROVÁ. *Sociální politika v zemích EU a ČR*. 1.vyd. Praha: CODEX BOHEMIA, 1998. 391 s. ISBN 80-85963-71-X.

ČELEDOVÁ, Libuše a Rostislav ČEVELA. *Výchova ke zdraví: vybrané kapitoly*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 126 s. ISBN 978-80-247-3213-8.

ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ: *80 let sociálního pojištění* [online]. 2004 [cit. 2014-03-27]. Dostupné z: http://www.cssz.cz/stranky/konference-80let/brozura_c.pdf .

ČESKO. Nařízení vlády č. 409 ze dne 7. prosince 2011 o zvýšení částek životního a existenčního minima. In: *mvcr.cz* [online]. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=z&id=23551> .

ČESKO. Zákon č. 582 ze dne 17. prosince 1991 o organizaci a provádění sociálního zabezpečení. In: *zakonyprolidi.cz* [online]. © AION 2010-2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupný také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-582> .

ČESKO. Zákon č. 589 ze dne 20. listopadu 1992 o pojistném na sociálním zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti. In: *zakonyprolidi.cz* [online]. © AION 2010-2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupný také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-589> .

ČESKO. Zákon č. 117 ze dne 26. května 1995 o státní sociální podpoře. In: *www.zakonyprolidi.cz* [online]. © AION 2010-2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupný také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-117> .

ČESKO. Zákon č. 155 ze dne 30. června 1995 o důchodovém pojištění. In: *zakonyprolidi.cz* [online]. © AION 2010-2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupný také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-155> .

ČESKO. Zákon č. 359 ze dne 9. prosince 1999 o sociálně-právní ochraně dětí. In: *zakonyprolidi.cz* [online]. © AION 2010-2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupný také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359> .

ČESKO. Zákon č. 108 ze dne 14. března 2006 o sociálních službách. In: *zakonyprolidi.cz* [online]. © AION 2010-2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupný také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108> .

ČESKO. Zákon č. 111 ze dne 14. března 2006 o pomoci v hmotné nouzi. In: *zakonyprolidi.cz* [online]. © AION 2010-2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupný také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-111> .

ČESKO. Zákon č. 187 ze dne 14. března 2006 o nemocenském pojištění. In: *zakonyprolidi.cz* *www.zakonyprolidi.cz* [online]. © AION 2010-2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupný také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-187> .

ČESKO. Zákon č. 329 ze dne 13. října 2011 o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů. In: *zakonyprolidi.cz* [online]. © AION 2010-2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupný také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-329#cast1> .

ČSÚ. *Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1920 – 2012, analytické údaje* [online]. 2014 [cit. 2014-03-27]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu .

ČSÚ. *Vyplacené dávky státní sociální podpory v ČR – podrobné členění* [online]. 2014 cit. 2014-03-27]. Dostupné z: http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/1311.pdf .

DVOŘÁČKOVÁ, Jana. *Z mateřské a rodičovské zpět na trh práce: návraty v číslech* [online]. 2014. vyd. 2011 [cit. 2014-02-15]. Dostupné z: <http://www.aperio.cz/266/z-materske-a-rodicovske-zpet-na-trh-prace-navraty-v-cislech> .

ENGLIŠ, Karel. *Sociální politika*. 2. vyd. Praha: Topič, 1921. 82, 2 s. Duch a svět; 20.

ETTLEROVÁ, Sylva. *Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití*. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2008. 63, 8 s. ISBN 978-80-87007-93-8.

ETTLEROVÁ, Sylva. *ANALÝZA: Vývoj a struktura dávek státní sociální podpory*. [online]. 2014. vyd. 2006 [cit. 2014-03-27]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=345 .

EURACTIV: *Kvůli hospodářské krizi vzrostl v ČR počet ohrožených chudobou* [online]. 19.06.2012 [cit. 2014-03-24]. Dostupné z: <http://www.euractiv.cz/cr-v-evropske-unii/clanek/kvuli-hospodarske-krizi-vzrostl-v-cr-pocet-ohrozenych-chudobou-010005>

EURACTIV: Eurostat: V ČR je nejméně obyvatel ohrožených chudobou z celé EU [online]. 8.10.2013 [cit. 2014-03-24]. Dostupné z: <http://www.euractiv.cz/regionalni-rozvoj/clanek/eurostat-v-cr-je-nejmene-obyvatel-ohrozenych-chudobou-z-cele-eu-011169>

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Brno: Paido, 2000. 207 s. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-859-3179-6

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999 dotisk. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

GILLERNOVÁ, Ilona a kol. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011. 256 s. Psyché. ISBN 978-80-247-2798-1.

HOLUB, Martin a kol. *Teoretické možnosti podpory rodin s dětmi v sociálním pojištění*. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2010. 66, 7 s. ISBN 978-80-7416-063-9.

JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů: 610 hesel*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. 258 s. ISBN 978-80-247-3679-2.

KNAUSOVÁ, Ivana. *Kapitoly z historie sociální politiky*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. 57 s. Studijní opora. ISBN 978-80-244-2865-9.

KOLIBOVÁ, Helena. *Sociální politika 1: [studijní materiály pro kombinované studium Veřejná správa a regionální politika]*. 1. vyd. Opava: Optys, 2007. 131 s. ISBN 978-80-85819-62-5.

KOTOUS, Jan, Gabriela MUNKOVÁ a Pavel PEŘINA. *Úvod do sociální politiky*. 3. upr. a dopl. vyd. Praha: Vodnář, 2003. 106 s. Prameny a nové proudy právní vědy; č. 33. ISBN 80-85889-50-1.

KREBS, Vojtěch a kol. *Sociální politika*. 4., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: ASPI, 2007. 503 s. ISBN 978-80-7357-276-1.

KREBS, Vojtěch a kol. *Sociální politika*. 5., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. 544 s. ISBN 978-807-3575-854.

KUNDRA, Lucie. *Legislativní možnosti podpory aktivního otcovství*. Praha: Otevřená společnost - Centrum ProEquality, [2009]. 40 s. Analýza. ISBN 978-80-87110-14-0.

- LINHART, Jiří, ed. *Velký sociologický slovník. Sv. 2, P-Ž*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. s. 749-1627. ISBN 80-7184-310-5.
- MAREŠ, Petr. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 3. upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. ISBN 80-86429-08-3.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 287 s. ISBN 80-7178-549-0.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 161 s. Studijní texty. ISBN 80-86429-19-9.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2013. Příjmy a životní úroveň. In: *mpsv.cz* [online]. [cit. 2014-01-03]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/871> .
- MITCHELL, Eva. *Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v evropském kontextu*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2010. 136 s. ISBN 978-80-7330-183-5.
- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 311 s. Studijní texty; sv. 38. ISBN 80-86429-58-X.
- MÜLLER, Roman. *FinExpert.cz* [online]. 2008. vyd. 2008 [cit. 2014-02-15]. Dostupné z: <http://finexpert.e15.cz/otcovska-dovolena> .
- NÁRODNÍ KONCEPCE RODINNÉ POLITIKY. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2005 [cit. 2014-02-15]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf, s. 9.
- POTŮČEK, Martin. *Křižovatky české sociální reformy*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 317 s. Studie; sv. 19. ISBN 80-85850-70-2.
- RABUŠIC, Ladislav. *Česká společnost stárne*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 192 s. Rubikon; Sv. 1. Spisy Filoz. fak. MU; Č. 303. ISBN 80-210-1155-6.
- SIROVÁTKA, Tomáš et al. *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. Vyd. 1. Brno: Fakulta sociálních studií (Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti) Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Albert, 2006. 279 s. ISBN 80-7326-104-9.

TOMEŠ, Igor. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. 1. Vyd. Praha: Portál, 2010. 440 s. ISBN 978-80-7367-680-3.

TOMEŠ, Igor. *Obory sociální politiky*. 1.vyd. Praha: Portál, 2011. 366 s. ISBN 978-80-7367-868-5.

ŽEGKLITZ, Jaromír. *Rodinná politika pro Českou republiku*. Praha: Občanský institut, 2005. 29 s. ISBN 80-86228-12-6.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Kristýna Chrastinová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Tomáš Kadlec
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Sociální politika státu ve vztahu k rodině se zaměřením na dávky státní sociální podpory
Název v angličtině:	Social policy of the state in relation to the family with a focus on state benefits
Anotace práce:	Cílem mé práce je popsat systém státní sociální podpory v rámci nástrojů rodinné politiky. Provedu analýzu vývoje a proměn jednotlivých dávek od jejich vzniku po současnost.
Klíčová slova:	Sociální politika, rodinná politika, rodina, státní sociální podpora, příspěvek na dítě, rodičovský příspěvek, porodné, pohřebné, příspěvek na bydlení, nepřímé formy podpory rodin
Anotace v angličtině:	The aim of my work is to describe a system of state social support within the family policy instruments and analyze the evolution and transformation of individual benefits from their inception to the present.
Klíčová slova v angličtině:	Social policy, family policy, family, social support, child benefit, paternal benefit, maternity grant, funeral grant, housing benefit, indirect forms of family support
Přílohy vázané v práci:	0
Rozsah práce:	61
Jazyk práce:	Český